

ARAXESZ KÖNNYEI.

— Pátkánián költeménye. —

agánosan bolyongok, oh Araxesz,
Bútól emésztve, néma partidon —
Hullámsirodból a letűnt időknék
Dicső emlékit életre hívom!

De háborogva zúgó árjaidnak
Zord habja kél búsan, szünetlenül;
Sohajtva, nyögve tornyosul a parton,
S miként ha üznék, — odább menekül.

Oh, valld meg én édes folyóm, Araxesz,
Miért hogy képed oly vigasztalan?
Miért vagy — bármily szép tavasz viruljon —
Gyászszal boritva, — mint vagyok magam?

Mért csörgedez' bús könnyeidnek árja,
S előmlik büszke, fenkölt arczodon?
Miért szakadsz el önnön partjaidtól?
Miért rohansz előre oly mohón?

Ah, ne zavard meg im' e tiszta forrást,
Hadd árjait letűnni csöndesen!
Hisz' oly hamar enyész' el ifjúságunk —
S a végzél immár messze nem leszen.

Engedd a rózsát illatos bokorban
Ismét virulni partjaid' ölén,
S zöld lomb között dalát a csalogánynak
Halld újra zengni tavasz' éjjelén!

Oh, bárha ismét árnyas berkeidben,
— Mig égető a nyári nap' heve —

Átlátszó tiszta hajjaid fölébe
A sűrű lomb hozzád hajolna le!

S dalt újra hallj, — mit legelőn a pásztor,
Nyáját nyomon követve, furulyáz' —
Szelid báránykát, karcsú őzikéket
Friss hajjaidnál enyelegve láss! . . .

Bőszült haraggal duzzad az Araxesz
Tajtékot hányva habzó kebelén,
S czikázva, mint a villámterhes felhő,
Fölzugó árja így beszél felém:

»Te vakmerő, te örült ifjú, mondd csak,
E pillanatban mért jövel ide?
Megháborítani szívem' álmaid tán,
S emlékeztetni szenvedésire?

Láttál-e nőt, ki hön szerette férjét —
S mély gyászban él a bús halál után —
Hogy czifra ruhát öltene magára,
Vagy drágakő ragyogna homlokán?

S ugyan miért díszíteném magam még?
Kinek látása vidíthatna föl?
Hisz tájaimon idegen már minden —
Vagy messze bujdos' szemeim elől!

Ah, egykoron a rég lejárt időkben,
Mint szép menyasszony, ékes voltam én;
Ígésző bája zsenge ifjuságnak
Fénylett a hullám' játszi tükörén!

Hús hajjaim vidáman csörgedeztek,
Hullámozó keblem ezüst-tiszta volt;
S míg földerült a virradat' sugára:
Szép hajnalcsillag hinte rá mosolyt.

De mi maradt még ama szép időkből?
Hol láthatom még egyetlen nyomát
Az ősi fénynek itt, mely szerte áradt
S előnté partom' dús virágzatát?

Áldott szivéből ontja még naponta
Szent forrásit, szülöm: az Ararát;
Mint hű anya, ki mindenét od'adja:
Hogy boldogítsa szive' magzatát.

És én talán, öröklő harmatának
Ezer áldással megszentelt vizét
Termékenyítve hinteném a földre,
Hol vad pogányok' gögös lába lép?

Hajh, messzi földön, bús gondok között tán,
Hazátlanul bolyongnak gyermekim —
Tán ezrivel bujdosva vándorolnak
S lesujtja őket a nyomor s a kín!

Hisz' üzve úzték népemet honából
A nagyvilágnak minden tájira —
Mig ősi földem elhagyatva szállott
Pogány töröknek vad csordáira!

S én kedvükért mosolygó friss virággal
Fölékesítem partjaim' talán?
Vagy nézzem el, hogy tiszta bájaiban
Kancsal gyönyörrel nézzenek reám?

Mig gyermekeim bús száműzetésben —
Éltük nyomor avagy leroskadás:
E gyászfátyolt én sem teszem le addig,
És szent legyen nekem e fogadás! » . . . .

Elhallgatott a háborgó Araxesz,
— Tajtékozó keble nyugtát nem lelé —
S miként a kígyó, kanyarogva hosszan,
Rohan tovább . . . a tengerpart felé!

Simay János.*)

*) Igazságügy miniszteri fogalmazó barátom, ki oly ügyes mesterkézzel ülteti át a gazdag örmény irodalom gyöngyeit, — ezen remek dolgozatával is megmutatta, hogy legkiválóbb, gondos műfordítóink közé tartozik. Szerk.

Az örmény nők helyzete Keleten.

Elő-Ázsia népei közt, a távol Keleten, hol a Kaukasz merész ívekben égbe nyújtja hatalmas bérceit, él egy maroknyi örmény nép, mely nem csak faji rokonságban áll velünk, hanem vallásában, szokásaiban, intézményeiben is szerfölött sok hasonlatosságot árul el.

Beékelve tatárok, kurdok, georgiaiak, perzsák és nesztoriánusok közé — ezek nagyobbára izlam követői — rendületlenül megtartotta keresztény hitét (egyik része örmény szertartású róm. katolikus, míg a nagyobb rész a nem egyesült örmény egyházhoz tartozik.)

Ez orosz assimiláló hatalom évtizedeken át eredménytelen harcot folytatott e nép vallása ellen: hasztalan! e parányi népben volt annyi szívósság, annyi ellentállási erő, hogy az éjszaki kolosz hatalmas befolyásának ellent bírjon állani s üldöztetve ellenségeitől, elárulva jóbarátaitól, megtartotta nemzetiségét, vallását s nagyobbára szokásait.

Ez alkalommal leginkább a nők helyzetével foglalkozunk s azért első sorban a családi életet veszem alapul.

Egy kaukaszai örmény ház csinos és kényelmes rendezésénél fogva — erre nézve Tiflisz adja a modellt — már az első perczen igen kedvező benyomást tesz a belépőre. Rendkívül nagy tisztaság jellemzi a háztartást, mely mindenesetre a nőre vet kedvező világot. A nő a ház lelke — ezt szabad legyen a megrovás veszélye nélkül állitanom — s így a kellemes benyomás, mely egy házba léptünkör megragadja képzeletünket, mindenesetre a nőre hoz kedvező ítéletet.

Az örmény nő a keleti népektől eltérőleg nem rabszolgálója, nem csupán gyermekeinek anyja, nem játékszere az örmény férfiúnak, hanem házának dísze, öröme és bánatának részese, felesége a szó nemesebb értelmében.

A fiú, anyjában tanulja tisztelni a nőt: mint ifjú szive szerént, a kölcsönös vonzalom, a földi lét legnemesebb érzése, a szerelem eszményi sugalata folytán választja élet-társát.

Míg a tatár elrabolja, a kurd vagy georgiai megveszi a nőt, addig az örmény eljár leánynézőbe s csa-

ládjából a legidősebb férfit küldi kérőbe, nem felejtkezve meg a „nász ajándék“-ról sem.

Az örmény nő nem ismeri a keleti nők tunya dolce far niente-jét; nem tölti idejét tétlen renyheségben, hanem folyton munkál, házat ragyogó tisztasággal körülvéve, rendben tartja, gyermekeit vallásosan neveli s férjének tetszését, szeretetét igyekszik mindenben kinyerni.

A férfi úr, de nem feltétlenül, s elégszer még komolyabb dolgokban is felesége tanácsához folyamodik; a nő bizonyos önállósággal bír otthonában. Jóllehet az életfentartás teljesen a férfi erős vállaira nehezül; de megtartani a férfi küzdelmek árán szerzett vagyonát, a nő egyik hivatása. Erősebb munkára már fizikailag képtelen a nő, mert rendkívül gyöngéd, törekeny testalkattal bír. *)

Nevelésük legszebb alapelve a szülék iránti határtalan tisztelet s ez egyetlen tétel elég lenne, ha rokoni kötelék nem is fűzne hozzájuk, hogy tiszteletünket kinyerjék.

Korunk, némely tekintetben káros haladása oly mérges miasmákat csempész be családi életünk szentélyébe, hogy maholnap — fájdalom! erénynek kell neveznünk azt, a mi tulajdonképen egyszerű: kötelesség.

---

*) Schweiger- Lerchenfeld «A nővilág» című munkájában a többek között ezeket mondja az örmény nőről: »Ha a családfő meghalt, a család élére a legidősebb fiú áll; gyakran azonban az özvegy is elfoglalhatja e helyet, a mely már magában is mutatja, hogy özvegy nőknek sokkal több szabadságuk, több joguk van, mint a többi törzsek asszonyainak.

És e szabadság valóban olyan is, a milyenhez hasonlót egész Keleten nem találunk. Az örményeknél nyoma sincs a leány-áruháznak, mit a szomszéd népek a legszabadabban és igen nagy mérvben üznek; az örmény leány szabad és nem zárják háremekbe, nem rejtik el függönyök vagy sűrű rácsokat mögé.

Az eladó leányok szabadon és elfátyolozatlanul járhatnak az utcán s azt sem akadályozzák, hogy ifjakkal társalogjanak, a míg ez a tisztesség és erkölcsösség határán belül marad.

A munkaszereket általánosan a vérben van már e népnek; a férfiak keresnek és takarékoskodnak, a nők dolgoznak, tisztogatnak s egészítgetik ki a házi szükséglet fedezésére szolgáló tárgyakat a nélkül, hogy erre valaki kényszeritené. Igen az örmény férfi, még a paraszt is elég gyöngéd arra, hogy nejét a külső mezei munkától megkímélje, nehogy ott a nap megbarnítsa.«

Hiába! mi a civilisatio gyors áramlatában élünk s a szerencsétlen átmeneti korszak épen nekünk jutott.

Azok ott az égbe nyuló Ararát hegy tövében kívül esnek az áramlat hullám-vetésein, s szívós természetük, nemzetiségük és vallásukhoz való makacs ragaszkodásuk biztosítják számukra az évszázadokra terjedő békét.

Az örmény nép a többi közt nagyban foglalkozik szőlő és gyümölcs tenyésztéssel, melyre igen alkalmasak Erzerum kártékony szelektől védett fensíkjai s hol a nő is könnyebben segédkezhetik urának. Fő foglalkozásukat azonban az üzlet teszi s néha messze földön szerzi be a férfi családjának a jólétet. Üzleti dolgokban szerfölött számítók, józanok, .. és a becsület útjáról nem térnek le soha.

A Kelet általános szokásaihoz való némi vonzalmukat leginkább abban árulják el, hogy leányaikat tizenégy-tizenöt éves korukban férjhez adják; a leány elégszer tizenkét éves korában is már elhagyja szülei házat. E korai férjhez menés természetesen korai hervadást okoz s az örmény nő, bár tartósabb keleti szomszédainál, azért negyven éves korában már öregnek mondható.

Vannak utazók, kik egy udvariatlan szokásról tesznek említést, a midőn azt mondják, hogy az örmény nőnek férjhezmenetele után férjén kívül senkihez, még szülei- vagy testvéreihez sem szabad szólani, mind addig, míg első gyermeke meg nem születik. S azután is csak fokozatosan nyeri vissza szólás-szabadságát. Előbb szüleivel, azután testvéreivel, majd rokonaival szabad beszélnie, — idegen férfi a percztől fogva, hogy férjének örök hűséget esküdött, rá nézve nem létezik többé. . . .

Úgy látszik, hogy ezek az utazók jártak ugyan Örményországban, de azért a szép Hájászdán — melynek termékeny földjét a paradicsomi folyók öntözik — intézményeit és szokásait jól nem ismerik, különben nem állítanának ilyen valótlanságot. Én ezekkel szemben azt mondom, hogy ez a szokás, mely a női természettel homlok egyenest ellenkezik — Örményországban nem létezik.

A vendégeskedés igen gyakori az örményeknél, kik szívesen megosztják barátaikkal a fölöslegest.

Az örmény typus a Keleten elfajulás nélkül tartja fenn magát. Nagy fekete, kissé mélyen fekvő szemek, hajlott orr, halvány-barna, bársony szerű finom arczbőr, fekete haj, nyulánk, de gömbölyű termet, könnyű, lebegő járás.

Öltözetük, mint a Keleti répeknél általában kirivó s a cziczomára szerfölött nagy hajlamot árul el. Vörös bugyogot hordanak; karcsú derekukat arannyal himezett mellényke szoritja, melyre bő ujjú, szintén gazdagon himzett ujjaska borul, míg egy nagy tarka kendő — nem ritkán rendkívül nagy értékkel — festői redőkben, mint palást borítja nyulánk termetüket. Nyakukon lánczra fűzött drágaságokat, ezüst és arany pénzeket, lábukon himzett selyem papucsot viselnek. Ha ehhez hozzá vesszük a pénzekkel gazdagon díszített kis lapos sipkát, az áttetsző finom fátyolt, mely az egész alakra ráborul, a keleti örmény nő megjelenését bájosnak mondhatják. *)

HARMATH LUJZA.

Az örmény irodalom.

— L' Armenie chretienne et sa litterature par F. Nève. Louvain 1886. —

III.

Az örmény irodalom a keresztes hadjáratokig.

Örményország ősrégi pogány korának szellemi alkotásaiból alig maradt fenn valami az utókor számára. Chorenei Mózesnél megolvashatók némi töredékei a messze hajdanba visszanyúló történeti énekeknek s más írók is tanúságot tesznek ősi legendák létezéséről, melyeket egyik nemzedék a másiknak adott át.¹⁾ Irodalomról azonban nem lehet szó a kereszténységgel való megismerkedésnek korszaka, a negyedik század előtt. Az evangelium hirdetése mihamar

*) A konstantinápolyi és orosz-örményországi örmény nő európai (francia) ruhát visel.

¹⁾ Chorenei Mózes I k. 24. 30 és 31 feje. II. k. 49 feje, — János patriarcha »történet«-e. VIII feje. (Saint-Martin francia fordításában 16—17 l.

megtermé gyümölcseit Örményországban. Iratok jelentek meg, a melyeknek tartalmából a keresztény hithez való mély ragaszkodás domborodik ki, s már eleve sejteni engedték, hogy épen úgy, mint a szomszédos Syriának irodalmában, az örményben is a theológiáé lesz a vezér szerep. Utána a történelem foglalkoztatta első sorban a nemzet tudós fiait. Élő tiltakozásul szolgált az irodalomnak ezen ága az idegen elnyomatással szemben s védő fegyverül a nemzeti jogoknak és hagyományoknak.

Már az apostoloknak szájából hallotta Örményország egyes vidékeinek lakossága a keresztény hit ígét s az örmény egyház által szent Tádé és szent Bertalan iránt tanúsított kiváló tisztelet ebben a körülményben gyökerezik. De a nemzet nagyobb része, Tiridat királylyal egyetemben csak a IV század elején (302—306) vette fel a kereszt vallását. Világosító szent Gergely volt az új egyháznak megalapítója és első püspöke: s az örmények vallási irodalma is azon férfiú főpásztorságában találja kiindulás pontját, ki, a cesareai görög iskolában nyerve kiképezését, átplántálta honfitársai közé az evangélium tanait. A kereszténység első örményországi terjesztőivel találkozunk a görög világ többi tudományos góczpontjain. Alexandriában, Konstantinápolyban, Athenben is. Az utóbb említettük városba seregettek leginkább a bölceletnek s ékesszólásnak tanulmányozói. Itt emelkedett ki az idegen — syr, perzsa és arab — tudósoknak sorából az az örmény bölcselő, kit a görög írók Proaeresiosnak neveznek; ¹⁾ itt élt Nerken Dávid, a „legyőzhetetlen“ philosoph, a ki megismertette honfitársaival a görög tanokat, nevezetesen Aristoteles iratait. ²⁾

Az ötödik század volt korszaka a nagy örmény íróknak, a kik a külföldön való hosszabb tartzkodás után oly művekkel ajándékozták meg nemzetöket, a melyek mintaképekül szolgáltak a későbbi időkben. Megemlítjük közülök: I. Izsák patriarchát; Mesrobot, kinek „Csodálatraméltó“ (Szkháncshjéli *Սքահանչլի*) nevet adott életírója Goriun; Eznig pakrevanti püspököt, a „szakadár-felekezetek megczáfolá-

¹⁾ Eunap. Vitae Sophistarum. A Boissonnade-féle kiadás 73. 93 l.

²⁾ Dávid bölcséleti művei Velenczében, 1833-ban jelentek meg.

sának¹⁾ szerzőjét; Mántáguni Jánost; a nemzet ősrégi történeteinek hírneves krónikását Chorenei Mózesst s Elizeust, a hitért s függetlenségért vivott hősi tusáknak történetiróját.

Az irodalmi műveknek más nemét is hagyta hátra ez a század: a fordításokat, melyeknek igen jelentékeny részők volt a nemzet tudományos és vallási nevelésében. A bibliának ekkoron készült örmény fordítása a klasszikus emlékek sorában világirodalmi jelentőséget nyert. Az exegetikai munkák még napjainkban is idézik ezt a fordítást²⁾

A fordítók másik csoportja a görög szellemnek vitte meg hódolatát, a profán és egyházi írók műveit ültette át. Élő bizonyyságot tesz munkálkodásaiknak hasznos voltáról pamphiliai Özséb krónikája, melynek örmény fordítása napjainkig az eredeti szöveg hézagainak kitöltésére szolgált.³⁾ Áttették örményre Özséb egyházi történetét, a héber Philo iratait, az egyházatyáknak számtalan beszédét és értekezését is. E fordítások felé nagy érdeklődéssel fordult az újabb időkben a tudós világ figyelme. Az örmény szöveg töredékei több ízben tettek már bizonyyságot az elveszett eredeti görögnek létezése mellett s szolgáltak az eredetiből hiányzó fontos részeknek kiegészítésére.⁴⁾

Az örmény irodalomnak aranykorát nagy szellemi hanyatlás, s ennek megfelelő irodalmi meddőség követte a következő négy században. Az egymást felváltó politikai katasztrófákra vezethető vissza ez a jelenség, a schizma szelleme is nagy pusztítást tett az örmény papság közt az ötödik század oecumeni zsinatai után. Egyike a szakadár tanoknak a monophysismus, melyet a chalcedoni zsinat (451) ünnepélyesen elítélt, nagy hódítást tett Örményországban csak úgy, mint a syrek és koptok közt; az edessai iskola

1) Francia fordítása Párisban, 1853-ban hagyta el a sajtót.

2) A bibliának a legrégebb kéziratok összehasonlításával dr. Zohrab János által szerkesztett igen szép kiadása Velenczében, 1805-ben jelent meg.

3) Eusebii chronicorum libri II. Berlin. 1876. A szöveget revidáló Petermann tanár e megjegyzést teszi a kiadáshoz: »Armenicam versionem latine factam ad libros manuscriptos recensuit.«

4) Pantin Martin abbé nagy szolgálatokat tett a tudományos világnak e töredékek kiadásával. Patres antinicaeni orientates. Paris. 1883.

elterjeszté Eutyches tévtanait s az ebből támadt vizálkodások mérhetlen kárt okoztak az örmény nemzetnek s egyháznak. Fejei több ízben minden összeköttetést megszakítottak a konstantinápolyi patriárákkal s egész szenvedélylyel utasították vissza a római székkal való egyesülésnek eszméjét is. A schisma mindinkább elharapózott Örményországban egészen analog viszonyok közt azokkal, melyek folytán Photius tanai oly gyorsan vonták maguk után a görög egyháznak teljes elszakadását. Elszigetelve a kereszténység nagy államaitól, egy nemét a függetlenségnek vette igénybe a maga számára Örményország a hatodik században; külön nemzeti időszámítást léptettek életbe, melynek kezdeteül II Mózes patriarcha 551-ben, a tuini¹⁾ zsinaton ezen évnek junius 11-ét fogadtatá el. 551 évet kell e szerint leütnünk a mai közönséges időszámításunkból, hogy megtudjuk az örmény időszámításnak éveit.²⁾

E vallási szakadásoknak és politikai válságoknak közepette sem aludt ki egészen az irodalmi kulturának szövétneke. Mindenik században találkozzunk néhány íróval és költővel, kiket kherthogh-oknak (poeta, gramaticus), tudósoknak neveznek a kortársaik. A régi egyházi hymnusok szerzőinek utánzóí, új énekekkel gazdagították a Sárágán-t; egyes homiliákat a vallási ékesszólásnak mintaképei gyanánt őriztek meg a későbbi nemzedékek, s a fordítók is a görög patrológiának számos darabjával gyarapították az örmény theologiai irodalmát. A kilencedik századtól kezdve gondos kézzel gyűjtik össze a nemzet tudósai azon szent-életrajzgyűjtemény adatait, mely az örményeknek legsajátabb tulajdonát képezi s Áiszmávurkh (*Յալմաւուրք* közönségesen *Յ* nélkül) néven az egész egyházi évre kiterjed. A kolostorok magányában buzgó férfiak, Chalchánti Mózes, VI János patriarcha, Ardzeruni Tamás, Aszolich István, Lastriverti Aristák és mások, krónikákba foglalják össze a nemzeti történet esemé-

¹⁾ Tuin Nagy-Örményország Ararát tartományának városa; ezt Choszrov király építette az Ázád folyam közelében egy dombra; nevét a perzsa »tuin« szótól, mely dombot jelent (örményül plur, *տուին*) vette.

²⁾ Dulanrier, Recherches sur la chronologie armenienne technique et historique. Paris. 1839.

nyeit oly pontossággal, a melyet hasztalan keresnénk más nemzetek történeti multjának hasonló forrásaiban. Elbeszéli a hazájukra sűrűn nehezedő csapásokat, de irataiknak keserű hangjából minduntalan felcsillan az álmodott függetlenségnek az a reménye, a mely kiolthatlanul ott élt sziveiknek mélyén.

A százados háborúknak komor háttéréből különösen két nagy írónak alakja domborodik ki: Náregi Gergely és Magistros Gergelyé. Az első, kit a szentek sorában tisztelünk, a náregi kolostorban élt 1003 táján bekövetkezett halálaig. Az örmény egyház atyái közé sorolták s bár nem irt verses műveket, az egyházi költészet mesterei közé tartozik. Stylje ünnepélyes és merész, mint a biblia versei. Magas lendületet vesz különösen az Énekek Éneké-hez irt kommentárjában, mely a forma tisztaságának s a kifejezések választékosságának egyik remeke. Elmékedése gyümölcsét szent elegiák sorozatában foglalta össze, magasztos imákban, melyeknek mysticizmus nem egy tudósnak okozott fejtörést. Magistros Gergely a Bagráditák királyságának függetlenségeért vívott hasztalan tusák után Mesopotamiának görög kormányzója volt 1058-ig. A tudományos képzettség rendkívüli mértékéről tesznek bizonyosságot verses és prózaművei, különösen dogmatikai és bölcséleti leveleinek gyűjteménye.¹⁾

— A befejező közlemény jövő számunkban. —

Dr. MOLNÁR ANTAL.

Elismerést jeleseinknek!

Szép és példányszerű eszme vezeti Önt tisztelt szerkesztő barátom, midőn jeleseink iránt a köteles, hálás elismerés kincseivel áldoz. Az „Armenia“ októberi füzetének első és utolsó lapja valódi franczia lelkesítő, harczi dal: „Szorgalomra fel ifjúság! im e nagybecsű példányok legyenek buzdítóid!“ A holtak közül — kik átéli sírjokat — egy egyszerű tanító szorgalmával, lángeszével halhatatlanná lesz népe szívében, mely elismerése jelül szobrot emel az

¹⁾ L. Langlois V. tanulmányát Magistros Gergely életéről és műveiről a Journal asiatique 1869 január havi füzetében.

érdemdús Gábrusnak. Majd egy ifjat mutat be a tanuló ifjúságnak, hogy serkentsen, hasson a lankadó szellemekre — a derék akademikus Dzovéáncz személyében. Remek példányok által válik értékké a kiállítás; bárha sorainkban is minél gyakoribb volna egy-egy szellemóriás kiállítása! Oh de, valamint a múlt nem szükölködött nevezetes alakokban: úgy a jelenkor sem maradt parlagon és több, követésre méltó jelest teremtett sorainkban; de mit ér, ha azokat nem tudjuk úgy megbecsülni, mint Szamosujvár az ő egyszerű nagyságát, Gábrus tanitót. Nekünk a jótevők dicső karát juttatá az Ég kegyelme, hogy a „múlt példa legyen most s égve honért bizton nézzen előre szemünk“. . . . Egy angol lovag, „madrasi“ örmény atyánkfia, Ráfáel Sándor báró jótékony-sága alkotta az erzsébetvárosi örmény kath. gymnasium és leányiskola alapját, bécsi lakos Kameller György 90000 ftnyi hagyományával ifjak, öregek, szegények, árvák és munkakedvelők fölsegítője; Kabdebo Simon városunk szülöttjének alapítványa a „jól“ tanuló ifjúság atyja; s mindezen jeleseinknek — fájdalom! — kő se mutatja helyét. Pedig, mint a költő megjegyzi: „Csak törpe nép feledhet ősi nagyságot“. A hála eljár a nagy ősök sírjaihoz, hogy remélni, nemes tetteket becsülni, lelkesülni, haladni tanuljon. Mikor lesz Erzsébetvároson bárcsak emlékkő e drága elhuytjainak emelve!

Lelkem örült, hogy Ön tisztelt szerkesztő barátom nagyjaink képeit, mintegy második Indsidsián olykor-olykor feltünteti. Élő jeleseinkről se feledkezzen meg; mert a látható, derék példányok mindig nagyobb erővel vonzanak a való utánzására. De mindenek előtt az erdélyi elhunyt örmény szellemi nevezetességű hőseink emlékeiből fűzzünk egy hervadhatlan koszorút — s fonjuk be abba Dániel Tódort, a ki e haza örményeit Erdélybe vezérelte, egy Verziresky (Verzár) püspök, dr. Esztegár Vártán érsek, Kövér (Ákoncz) apát, Lukácsi Kristóf, Kis Ernő, Czecz János, Kameller, Ráfáel, Kabdebo Simon, Karácsonyi esperes életrajzát s másokét, kiket feledni annyi, mint önmagunkat nem becsülni, megvetni. Azért folyton ez legyen jelszavunk: soha se szünjünk meg elismeréssel áldozni jeleseinknek!

ÁVEDIK LUKÁCS.

Tigrán (Kr. e. 530—570).

IRTA MARKOVICH JAKAB.

A honi történelem a hős daliák példányát, Tigránt vallja Armenia legnagyobb királyai egyikének, neve s tetteinek magasztalása ajakról ajakra száll; a méltóság fenséges képe; a jóság, mely nemes vonásaiból kisugárzik, — a magasztosság, mely tiszteletre gerjesztő alakját beragyogja, mind ismervei Tigránnak, ki emelkedett lelkű képviselője kora hős tettei és erényeinek. Az ország minden ügyére kiterjedő figyelme új életpezsgést és sokaktól irigyelt virulást indított; a „férfiak feje“ az ország terjedelmét hajdani határain túl kiterjesztvén, a nemzeti nagyságot annyira emelte, hogy a polgáriasodásban nemcsak egyenlő lépést tartott a szomszéd hatalmasabb népekkel, hanem azok előtt nemzetének tiszteletet, magának pedig a messze külföldön is elismerést és történelmi nagy nevet vívott ki. A nemzeti jólét és csinosodásnak öltözet- és háztartásban új lendületet adott, mi által különösen a szépnem, fény és pompa kedvelői természete kedvező alkalmat nyert; a hadászatot addig soha nem látott fokra emelte; az eddigi parittyások, ijászok és dárdások kard- és kopjával, — az előcsatározók paizs és vas vértékkel szereltettek fel; a lovasság pedig — feladva az előidők rendszerét — csillogó ruházata és fegyverzetével az ő kiváló intézménye. E lényeges átidomítások azon eredményt születték, hogy a sokáig túrt idegen jármat nemzetével elfeledtetvén, másokat meghódított és adófizetőkké tett.

Államának életerős szervezete gondolkozóba ejtő kortársait, kit őt túlszárnyalni nem tudták; a derék embereket — fedje bár bársony vagy darocz — a földnek bármely göröngyén a gyűlölet sötét árnyéka szokta követni. E növekedő hatalom különösen nyugtalanítá a szemes és gyanakodó Astyages méd királyt, kinek a durva irigység mintegy üszköt vetett agyába; mert Tigrán Cyrussal szövetségbe lépett. E körülmény borzasztó dolgokat jövendőül számára. Miután hosszasan tépelődött magában, lankadt kedélylyel éjnek idején összecsesditi tanácsosait, kik előtt a bukás képletének súlya alatt megnyílik Astyages keble s vázolt egy baljóslatú napot. Fojtott lehelettel hallgatták ezek az önfentartás ősz-

tönével tusakodónak szavait, kiknek egyszersmind tanácsát kikérte: miképen lehetne a következő roszszal szépen elbánni? mert a kín tolongásai közt is tartott attól, nehogy a nyílt fellépés nem várt eredményre vezessen. — E közben gyötrelmes álmoképek, agyrémek kínozzák őt; ugyan is egy éjen azt álmodta, hogy Háik fiainak országában egy magas, hó és jégborított hegynek csúcsán, biborba öltözött s kék fátyollal takart nő három hőst szült, az első oroszlánon nyargalva nyugat felé tört, a második párduczon éjszak felé, a harmadik óriási sárkányon ülve sas sebességgel Mediába rontott; Astyagesnek, — ki azt képzelte, hogy ez utóbbinak csapásai alatt ő a végveszélynek van kitéve, verejték borítja el homlokát. A veszély elhárítására — a bátorság színe alatt — lesvetést választ mentőeszközü, mondván: „Jelen helyzetben legbiztosabb szert szolgáltathat Tigránnak ifjabb, szép nővére Tigránuhi.“ Úgy vélekedett, hogy az idegen felek közt létesített házassági rokonság kapcsa igen ajánlatos a cselszövény kiterjesztésére s a követségek, melyek ez ügyben el fognak járni, módot nyujtandnak ígéretek s arany által észrevétlenül rábirni Tigrán meghittjeit emennek meggyilkolása vagy megmérgezésére s talán sikerülend a tartomány kormányzóit is tőle elidegeníteni. — Miután a tanácsosok a merényes terv kivitelére neki bátorítást nyujtottak: fényes küldöttség jelenik meg Tigrán előtt, az emberi szó méltóságát aláásó levéllel, melyet a legszívélyesebb barátság szelleme lenge át, érvényesíteni akarván a közeledés indokát, hogy t. i. a rokonság útján egymáshoz fűzött két ország, minden kül- és beltámadás ellen biztosítva legyen. E végett Armenia leányát ¹⁾ nőül kéri, ha ennek a „királynők királynéja“ magas állása kedves leend. — Lehangelő látni, hogy a gonoszságnak sikerül, a semmi aljast nem gyanító jellemtisztasággal egyezsége lépni, s Tigránuhi, a királyi fivér beleegyezésével a kirívó ellentétben álló méd királynak neje lőn, kit amaz nemcsak terveiért, hanem szépségeért is örömmel fogadott és hogy teljes bizalmát megnyerje, fontos ügyekben tanácsát kikérte s követte is.

A királynőnek kínos küzdelem volt osztályrésze; de a küzdelem nagyságának megfelelt a jellem magassága, mely ké-

¹⁾ Hason-alkatú „a fille de France“ kifejezés is.

pes az elvetemültségnek fojtó lehelletét ártalmatlanná tenni; a mesterkélten előteremtett előzékenység daczára úgy tűnt fel neki Astyages, mint farkas, mely elszigetelt báránynyal találkozik, hogy egyenetlen harczaikat leküzdjék azon örvény előtt, mely a védtelent az előbbinek elvetemedésétől elválasztja. „Nem tudod-e — mondja a tervező, — hogy fivéred, nejétől Záruhitól indíttatva, kancsal szemmel nézi, hogy te a médek királynője vagy.“ A czégér gyanánt előtérbe tolt ily előzmény után a vakmerő rágalom gyönyöreivel kezdé sértegetni Tigránt, hogy a gyanú titkos rugóitól fájdalmason illetett kebel annál kellemetlenebbül érintessék. „A czél — folytatá — nem más, mint Tigrán és ennek szövetségese Cyrus által elhatárotott romlásom s országom elfoglalása; Záruhi ekkor az istennők fölé helyeztetik.“ Neje leendő helyzetét is a legrikítóbb színekkel festvén, tovább fűzi hitegesét: „Neked e kettő között lehet választanod, vagy mint fivér-szerető a gyalázatos bukást elfogadni, vagy önjavadért nékem üdvös tanácsot adva illő eszközökről gondoskodni.“

E jelenet sok előzményre vetett világot, mi azelőtt homályban derengett. A vékony szálon függő bizalom elszakadt, a hallott szavakból rivásig kitűnt a leplezett szándék: a királynő veszte, ha a testvér-gyilkos célra közre nem működik. Hatalmas a kény-úr, de hatalmasabb a honszeretet; törhetlen, miként a remény; olyan gát, melyen a kísértések hajjai át nem csaphatnak. A hölgy magába mélyedve állott a kény-úr előtt, de szívének gyöngye a jellemszilárdság össze nem zúzatott. — A háik szív nem áruló. A helyet, hogy a hallott rémszavakon lelkének erélye ingásba jönne, inkább emelkedett; a rimánkodást pedig méltóságán alólinak tartván, a nyugodt önérzet szavaival, — mely oly bűverővel szokta a lázas indulatokat lebilincselni — csendesíté a férjnek szilaj kedélyét; azonban a dolgot állását biztos úton Tigrán előtt földerítette.

E közben új követség érkezik Armeniába, mely sürgetve tolmácsolta a két királynak fontos ügyben Ekbaranzba vagy a határ valamelyik meghatározandó helyén szükséges összejövetelét, minthogy a dolgot levél vagy küldöttségek által elintézni nem lehet. Azonban a cselszövény szálai szét vol-

tak tépve, Tigránuak önzetlen hazafiságban megöszült hivei undorral fordultak el a hizók csábfalataitól, melyek kapcsán a követek a nyilt, visszautasító választ kikapták.

A tárgyalások szakadtávai a csalfa színbe öltöztetett közeledés nem sokára előáll a csatatéren; a kivitelben szerencsétlen Astyages ocsúdni kezdett jöreményű álmából, midőn azt hallá, hogy a dicsőség harcainak kivivására az ellenfél köré egy lelkes nemzedék gyülekezett; ugyanis Tigránnak Cappadocia széleiről, nemkülönbén Georgia vagy is a régi Iberiának lakói az iberek s az ország éjszaki részén lakó albán-örmény gyarmatok, továbbá Nagy- és Kis-Armenia fiatalságának színéből szervezett hadteste, miként a bérczek legördülő hava folyton nőtt. Astyages is nyert az aranydús Lydia királyától, a rokon Croesustól segédsergeket; a harc azonban öt óra föl lett függesztve, melynek folyama alatt Tigrán a mérges környezetből nővérét, Armenia fegyvertelen személyesítőjét ügyyel-bajjal kiszabadította. Ez épen azon időben történt, midőn Cyrus megkezdé a háborút a méd uralom ellen.

Tisztult a helyzet. Tigrán az előre nyomuló Cyrussal egyesíté seregét, s e percztől fogva kezdetét vette a kérlelhetlen, egymást irtó háború, melyben az elszántság a kétségbeeséssel vállvetve dühöngött változó diadal- és vereséggel. A két király: Tigrán és Astyages testtel testhez küzdött egymás ellen, míg végre Tigrán lándzsáját Astyages tudójébe döfte. A letűnt viharos nap Pasargada mellett Médiában az újra és újra küzdeni kész győző nép és az ellenfélnek patakokban folyt vérével lön befejezve.

A béke és hadidején magához egyaránt hű Tigrán önmagát szépen jellemző ujjal mutathat emberszerető keblére, hogy eme komor korszak szokásai ellenére nemesen gondolkodva a csapás terhe alatt összerogyottak sötét jövőjére, mint reménycsillag sugárzott, midőn embertelen megbecsteletés, éhen vesztő ridegség, baromias öldöklés, vagy csordakénti belebbezés volt a legyőzöttek sorsa, a csaták vérmezeje ezidétt népek temetőjévé változott. Mily részvevőleg nyilik meg Tigrán szive a legyőzöttek égő fájdalma előtt, hogy a legyőzetés keserű kenyerét némileg megédesítse.

E csatarajznak ez a legragyogóbb színezete. Szükség

az ősidők aknáiból fönmaradt színaranyat a véka alól magasra emelni; tisztelet Háik nemes sarjadékának, mert keblében erősebb volt az emberies érzés az ököljognál, mely jellemvonást fölösleges volna hosszasan indokolni, ha a nemzet életével összenőtt fontos események előadása azt nem követelné.

Ez eseménydús korszakról a honiakon kívül görög és más írók terjedelmesen értekeznek; azonban pártatlan ítéletet csak úgy várhatni, ha több, erre vonatkozó kútfő használtatik. És itt azon ponthoz jutottunk, melynél megállapodva, az élet változó pályáján már jócskán előhaladottnak¹⁾ önmagáról kell vallomást tennie. Ugyanis azért, hogy a gazdag, eredeti forrásokból merithessenek, egyebeken kívül a lassú önképzés darabos útján, a háik ősnylv roppant kincstárában való tájékozhatással összekötött fáradtságos küzdelmem az élet nem csekély részét vette igénybe; mert szilárd meggyőződésünk kifejezése az, hogy: valamely nemzetcsalád tagja csak pironkodással nyilváníthatja azt, hogy annak történetét nem ismeri s a mi több, arról még sejtelve sem létezik; ennél fogva a kérdéses események földerítésére a munkák egész halmaza áll előttünk, oknyomozólag megkülönböztetve az alapul vett kútfőkben a nagyobb vagy kisebb hitelességet, — ily tájékozás alapján a regényes költeményekkel behintett adatokat mellőzve, követjük a tényeket.²⁾

Tigrán, kinek trónját ártatlan vérfolt még nem undokítja, azt akarta, hogy a legyőzöttek ne az aljas hizelkedés által megkoszorozott s a szolgalelkek által a rekedésig magasztalt vad erőszak lánczain, hanem a hála szoros kapcsain fűződjenek a szerető hon keblére. A többnejű Astya-

¹⁾ Éljen ékes-szavú, szorgalmas írotársunk: Márkovich Jakab főesperes!

Szerk.

²⁾ Herodot szerint Astyages Cyrus hatalmába került, mivel ez nem bánt rosszul, hanem magánál tartotta őt egész haláláig; Trogus Pompejus szerint őt, mint nagyatyját, Hyrcania satrapájává teszi. Ctesias elbeszélése Herodotétól merőben eltér; mindezek arról tesznek tanúságot, hogy ezen elbeszélések költői kútfőkből vették. Duncker szerint Astyages álma és a Tigránnali párviadal örmény hagyományra utalnak. Duncker, Ókor 4-ik köt. 342, 356, 876 l.

gesnek Ánuhs — édes — nevű nejét más társnőivel, gyermekeivel s mintegy tizezer hadi fogollyal az Ararát keleti oldalán Araxes folyónak mentében, annak meleg ég-aljú termékeny téerein, a kies és bortermő Kolthánig telepítette, sőt Ánuhs nagyobb biztosítására annak honfiaiból testőrserget rendelt. Astyagesnek — Ásdáhák, *Աստիագ* — ivadéka sárkányfajnak neveztetik, minthogy „Ásdehák“¹⁾ perzsa szónak jelentménye: nagy kigyó, sárkány.

A történet valóságáról s a Tigránnev magasztos hangulatáról tanuskodnak a képletek fátyolával fedett, e sárkányfajra vonatkozó dalok, mint a való események megannyi képviselői, melyek a századok haladtával, még Chorenei Mózes korában is éltek az események emlékében gazdag, zenekedvelő és derült kedélyű koltháni népdalnokok ajkain, kik a történeteket saját szemeikkel látott atyáiknak ama szép korból fönmaradt hagyományait, a szeretetnek meleg szavaival Araxes partjain húros hangszereiken nemzedékről nemzedékre viszhangoztatták, dicsénekből áldozva a mézes-szemű, étel-italban mértékletes, az elkábult szív lázas gerjedelmeiben uralkodó, bölcs és ékes-szóló Tigrán emlékének.²⁾

De Tigrán a szívében székelő szeretet érzelmeit az iránt is ki akará fejezni, kit a kétségbeesítő körülmények sem vihettek arra, hogy tört mártson hazájának szívébe, kinek a fényes jövőben derengett szép napjai virányait a

¹⁾ Ázsder, esderhá perzsa szók jelentése: sárkány, örményül *Առսուր, ճրճաւ*, draco. L. Bozadsián, 9 és 145 l.

²⁾ Indsiánián, Ó-Armenia 213 l. En prisci apud Armenos historiarum generis specimen egregium, qui utique rerum gestarum veritatem carminibus obscuris solebant tegere atque involvere, ut adeo quod Tacitus de germanis refert, apud illos memoriae et Annalium genus fuisse videatur. Whiston. Chor. M. 1 k. 30 fejt. A koltháni dalnokok a Semiramis kezét és trónját visszautasító Árágyászos sorsáról szóló hagyományból egy szerelmes regényt alkottak. Chorenei a nép ajkain élő dalokból vette azon adatokat, melyeket személyes tulajdonainak és tetteinek leírásánál használt művében. »A hősnek — mondja — szöke és alúl ezüstszinben játszó haja volt, arcza piros, tekintete szelid, mint a méz, tagjai izmosak, vállai szélesek. — Őseink a lant hangjainál magasztalák erényeit, nagylelkűségét, ékes-szólását s mindazon jeles tulajdonait, melyek az emberiségre vonatkoznak. Nem volt más vágya, mint gondoskodását mindnyájokra kiterjeszteni. Ribáry, Ó-kor. 520. l.

zivatar oly hamar feldúlta. — A hajdankor egén nyájas holdként tündöklő hűség méltó volt arra, hogy emléke fönmaradjon; e végett Tigrán egy pazarfényű várost emelt, melyet saját nevééről Tigránocertának nevezvén, azzal és környékével nővérét ajándékozta meg, kitől származott az Osdán jeles satrapa-család, mind meg annyi elévülhetlen tanúk, miszerint Tigránnak a méd birodalom bukásában döntő része volt.

Strabo, Appian, Plutarch azt mondják, hogy Tigranocertát II. Tigrán építette. Ha a honügyének alapos tudomásával bíró s mind azt, amivel az ellenvélemény előhozakodik, bőven megvitató honi írókkal, ezen általok váltig ismert ellenmondásba mélyebbre tekintünk, úgy azon igazságot látjuk felszínre jöni: miszerint az első Tigrán által épített várost a római sasok előtt bátran megálló, sőt azokat elűző második Tigrán csak megújította, erősítette, nagyszerű építkezések- és színpörrel csinosította, miáltal az terjedelem-, fény- és népességben sokat nyert. Hogy a kép a múlttól teljes legyen, megemlítendő, miszerint e fejedelmi város és erőd a negyedik és ötödik században Kr. u. jelesen a külföldi íróknál — Amita néven jön elő, de nem Astyagesnek állítólagos Amitin nevű leányáról, hanem épen Tigránuhiról, kinek tulajdon neve Amita volt, amint ezt az írói érdemekben oly gazdag s az irattárok rejelő kincseit szellőztető mechtárista szerzetes, meddő tagadás helyett meggyőzőleg megmutatta a honi történet tükrének tekinthető művében, mely Ó-Armeniának képét tömör összeállításban vázolja. Hány adatot mentett meg e tudós férfiú az idő hűtlen kezeiből. ¹⁾ Ha a külső-írók csalhatlanságát a végtelenig nem fokozzuk, s a honi írók első hitelességű adatainak súlyát illően mérlegeljük, akkor nem fogjuk kicsinyleni, bárhol is találkozunk vele.

Tigranocertára nézve a dicsőség és nagyság napjai elmúltak, a zaklatások közepett kifáradt, nyomott hangulatú környezetével köznapi életét tengődve folytatja, szenved a

¹⁾ Dr. Indsidsián, Ó-Armenia 1822, 74 és 83. I. Tigránuhi szóban az »uhi« végzet nőnemű tulajdon- vagy közösnév képző, mint thákávor, thákuhi — király, királynő; innen Tigrán, Tigránuhi.

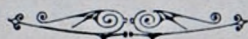
házával, ezüst fürtei, mint meg annyi sírvirágok lengedeznek az ősi vár omladványainak barázdás homlokán: mélységes fájdalom képét mutatva s újjászületésért epedve, rebegő ajkán elhal a szó, midőn suttogva, nehogy illetéktelen fül meghallja, regélni akarja a magaslatot, hol egykor állá; mindazáltal ma is úgy tekinthető, mint a nemzet anyagi és szellemi hajdani termékeinek annyi idők sanyarúságai után még ki nem fáradt emlékjele; sőt mint a nagyságnak halvány sugaraitól övedzett élőtanú, hogy annak falai között nem honolt kisebb műveltség, mint más akkortájt szereplő ázsiai népeknél. E régészeti emlékekben gazdag városnak — Diárbekir — van jelenleg ötvenezer lakosa, széles és erős falai, hetvenkét toronnyal; az ország őslakosai „Tigránágierd“ Tigrán építményének nevezik.¹⁾

Mielőtt Tigrán életrajzát tovább részleteznők, szükséges még egy fontos körülményt megfejtetni. A nagyrabecsülésnek megelőző érzelmével tanulmányozzuk a hellen-római történészek örökfényű műveit; azonban a magaslatról, melyre a tanulmányozó általok állítatik, ha bizonyos pontra, vagy kellemesen ható jelenetek csoportjaira szegzi az ítéset szemüvegével fürkésző szemeit, az elavult ódonság térein lesúlyedt sírromok kötömege közül emelkednek ki oly egyes, szorványos pontok is, melyekről szétfoszlik a bűverő; minthogy a tények tanúsága szerint a történeti háttért igen is szembeötlővé teszik, sőt az is megeskik, hogy az értekező felek egymásnak ellenmondván a homályban sinyló tárgy elhalványul. — A tudomány avatottjai a történeti ítéset világánál átlátták, hogy a hellen-római írók által elferdített őrmény történelmi irodalom sehogysem raktára a regék és bizonytalanságoknak; hanem a hagyományoknak meglepetésekkel teljes kincse. — Miután e nevetséges ürügy megszűnt, az idáig szomorúan elhagyott pusztá pályára csak

¹⁾ Az angol Whiston fivérek nem ok nélkül méltányolták a tömör egységet képező honi íróknak állítását, szemben a hellen-római véleménynyel, midőn ekkép nyilatkoznak: „Utrum vero hic alter (II) Tigranes urbem eam tantum refecerit, an hi — hellenromani Scriptorum — nominis forsan similitudine lapsi sint, an denique Chorenensis testimonium satis firmum haberi debeat, legentium cogitationibus, dijudicandum relinquimus. Mos. Chor. Hist. Armen. 71. l.

nagy ritkán vetődött vándort egész serege az angol, francia, olasz és német úttörőknek váltá fel, kik a világtörténelem tudományos kitisztázása érdekében a háik irodalmi nyelvvel megismerkedtek. Babér a kitartásnak; mert az által nagy szolgálatot tettek, új látóhatár nyílt fel a szemek előtt s így sok ügyre nézve a homályt a világosságnak megbecsülhetlen sugara kezdte földeríteni; e kulcs által sok, a nyílt kérdésekben össze nem hangzó vélemény, ingadozás és eltérés kiegyenlíthető. Ezen állítás talán igen merész? Pedig az örmény irodalom azért is igen becses, mert sok régi iratot bir fordításban, melyek eredetiei elvesztek. Cantu C. I. k. 209. l.

A méltányos elismerés köszönetet mond az örmény írói kar ezen sajtyszerű osztályának, az úgy nevezett armenistáknak.¹⁾

Eliszeév és az örmények.

Eliszeév tudós utazó, mihelyt visszatért útjából (Törökország), Pétervárott a császári földrajzi társaságnak folyó év márt. 4-én tartott ülésében egy igen szép felolvasást tartott; ebben rokonszenves szavakkal szól az örményekről.

Az orosz nép nagy tisztelője Eliszeév Vászilévics Sándor orvosnak; e jelentékeny utazó még csak 28 éves — és már nagy hír-névvel bir a tudós világban. — Utazónk úti benyomásait több cikk- és egy négy kötetes munkában bocsátotta közre.

Az oroszok azt hiszik, hogy Eliszeév utazónak született. — Már mint tanuló évenként a nyári szünidőt mindig utazásban töltötte; ott hagyta Pétervárt és elment Oroszország öbleit megnézni. Még tanuló korában beutazta a roppant nagy orosz birodalom minden táját — gyalog.

---

¹⁾ Ars non habet osorem, nisi ignorantem.

Eliszeév Finnland Sweaborg erődében született, atyja katona volt, ki orosz kóbor katonai életet folytatott; ez az élet gyakorolt befolyást a flúra. . . .

Eliszeév a pétervári és palaestinai társaságtól kapott pénzbeli segélylyel indult taval a szóban levő útra. Kis-Ázsián keresztül akart Palaestinába menni; auguszt havában már Tifiszben volt, innen általment Erivánba; de a török-orosz határvillongás miatt útját ez irányban tovább nem folytathatta, azért visszatért Tifiszbe. Innen a bátumi út Konstantinápolyba vitte, hol ajánló leveleket kapott, melyekkel előbb Alexandriába, aztán Aleppoba (Háleb) ment. . .

A hol csak járt, mindenütt szives fogadtatásra talált; senki sem ismerte az utazó orvost és mégis tömegesen látogatták a lakosok; e szerencsés körülmény magyarázata az, hogy utazónk nemcsak orvosi tanácscsal, hanem, magával vitt kézi gyógytárából orvossággal is szolgált — ingyen azon szenvedőknek, kik emberszerető szívét igénybe vették. . .

Eliszeév felolvasásának azon része, mely az örményekről szól, következő:

„A törökök után szólok az örményekről, kik leginkább vannak elterjedve a számos nép lakta Kis-Ázsia földjén. Az örmények úgy, mint a hellenek élő kapcsolatot képeznek a Kelet és Nyugat, az emberi élet ezen két jelentős határa között, midőn átviszik Nyugat míveltségét be egész Kelet szíveig, hogy ezt felébredésük százados álmából. Az örmények helyzete ma még jelentékenyebb, mivel ők terjesztik a míveltséget azon hegyekig, melyek éjszokról a Folyamközt (Mezopotamia) környezik.

Ezen nevezetes hivatáson kívül méltók az örmények kiváló figyelmünkre nemcsak az emberiség, hanem a kereszténység és történelem szempontjából is. A történelemben soha sem szabad megfeledkezni e nemzetről, mely képes volt létét Nimrod és Semiramis idejétől kezdve napjainkig fenntartani, jellegét, szokásait, nyelvét és vallását megőrizni.

Csodálnunk kell e kis nemzetnek a létért való küzdelem terén kifejtett folytonos erejét és kitartását; e kis nemzetnek, mely oly sok századon át hatalmas nemzetek közé volt beékelve. Elenyészet Nagy-Assyria, Babylon, a roppant perzsa birodalom, a parthusok, macedoniak és rómaiak ural-

ma, a világ színteréről nyomtalanul eltűntek nagy nemzettek, — ellenben az örmény nemzet nemcsak életben megmaradt, hanem élet- és reménynyel tele tudomány-szomj- és munkakedvvel buzog. Most is tanácskozik, nyelvét gyarapítja, tanulja a tudományokat, előre halad és ennek következtében sokat elért.

E nép a történelemre nézve nagyobb talány, mint a zsidók. A világpolgár zsidó nemzet, távol hazájától folytonosan bolyong; a zsidókra igazán ráillik, hogy a: hol a gazdagság, ott a haza. Ellenben a földmivelő örmény nem hagyta el hazáját (Hájasztán *Հայաստան*), nem vándorolt ki a „váni“ tó partjairól, sem nem távozott el a Mászisz lábától. Az örmény földmivelőt szülőföldjéhez az élő honszeretet elválaszthatlan kapcsa köti; azért tévednek azok, kik az örményt a zsidóval egy sorba helyezik, vagy azt állítják, hogy az örmény kizárólagos foglalkozása a kereskedelem. Az örmény úgy mint a görög, közvetítő kapocsul szolgál a Kelet és Nyugat között. Ügyesség, szorgalom elme-él, természeti kikitartás az örmény és görögnek közös tulajdona. Mindez azonban teljesen meg nem fejtí a talányt, mely az örmények fenmaradásával áll összeköttetésben, azon örményekével, a kikkel Európa kezd lassanként megismerkedni.

Elteltekintve sok százados történelmük- és az ezer meg ezer csapástól, melyeknek e nemzet alá volt vetve, mégis elmondhatjuk, hogy Kis-Ázsia népei közül csak az örmény-nél maradt meg az állandó typus, úgy hogy az örményt méltán számlálhatjuk azon legtisztább vérű nemzetek közé, melyek a typus tisztaságát abban a mértékben őrizték meg, a milyben azt őseiktől örökölték.“

A tudós utazó szavaihoz még csak annyi hozzáadni valóm van, hogy a „talány“ már rég meg van fejtve. — Mint tudva van, a világ összes népei közül az első az örmény volt, mely a kereszténységet felvette; Krisztus életadó keresztje mentette meg tehát a vallásos örmény nemzetet — az enyészettől.

SZONGOTT KRISTÓF.

Az örmény, mint közlekedési nyelv.

(A keleti vasútak megnyitása alkalmából.)

Az örmény nyelv a tudós világ előtt nem ismeretlen. Maga Byron, a híres angol költő is szerkesztett egy nyelvtant az örmény nyelv megtanulására. — Nem kevés mai napság azon európaiak száma, kik tudják az örmény nyelvet, ezek „armenisták“-nak neveztetnek. A párisi, bécsi és Európa más nagy egyetemlein az örmény nyelvnek tan-széke van, hol e nyelv előadó tanárainak óráit nem kevés hallgató látogatja. . . . Arról, hogy a keleti nyelvek között mily fontos az örmény — a legjobb bizonyítékokat szolgáltatja újabb művében a belga armenista: Felix Nève („L' Armenie chrétienne et sa littérature“ Louvain, 1886).

Ezek a nyelvbuvárok azonban tanulmányuk tárgyá-vá csak az ó-örmény nyelvet tették és néhány évtizeddel ezelőtt még sejtelmők sem volt arról, hogy az örmények még léteznek és anyanyelvüket szájukban hordozzák. El lehet tehát képzelni az armenisták nagy meglepetését, midőn megtudták, hogy azok az örmények (Erdélyi hazarész, Galicia, Romania), kik évszázadokkal ezelőtt hagyták el hazájukat, még most is örmény nyelven (tájnyelv) beszélnek. — Most már tudva van, hogy van új örmény nyelv is, mely nem sokban különbözik az ó-nyelvtől. — Nem rég ideje annak, hogy az armenisták, az új örmény iránt is nagy érdeklődést tanusítanak.

Az új örmény nyelv meglehetősen van elterjedve még a nem-örmények közt is, főleg ott, hol az örmények nagy számmal találhatók, mint egész Kis-Ázsiában és Perzsiában. A kurdok legnagyobb nemzetsége: a „fesid“-ok, a görögök, a chaldeusok, az orosz „molokán“ szakadárok (Eriváni kormányzóságban), sőt magok a törökök is, a beg-eket¹⁾ sem véve ki, értik az örmény nyelvet, mivel folytonos érintkezésben vannak az örményekkel. . . . És ez természetes is, mivel azon tájakon a lakosság nagy része: örmény.

¹⁾ Beg (olv. bei) török szó, jelentése úr; bizonyos török hivatalnokok czíme.

Az a körülmény azonban, hogy az örmény nyelv a nem-örmény nemzetiségek előtt sem ismeretlen, e nyelvnek még nem kölcsönöz különös jelentőséget. A legfontosabb, a mi az örmény nyelvet közlekedési nyelvvé teszi az, hogy azok is, kik e nyelvet épenséggel (teljességgel) nem bírják, szóban és írásban az örmény nyelvet használják. Ez tény, mely azok előtt, kik Örményországot nem ismerik, nincs tudva, habár egész munkákat is irtak ezen érdekes országról.¹⁾ Így történik meg gyakran, hogy töröknek, legyen ez beg, kereskedő vagy paraszt (akár érti az örmény nyelvet, akár nem), az örmény, örményül irt levelet küld. Ennél még különösebb, de való igaz, hogy nem egyszer irat a török töröknek örményül. És ezen annak, ki tudja, hogy sokkal több olyan örmény van, ki tud írni-olvasni, mint török — csodálnivalója nincs. A török írás és olvasás még az európaira nézve is (pedig ez mindig talál módot arra, hogy könnyítsen magán) igen nehéz; kétszer nehezebb ezt azonban a töröknek megtanulni, ki nem igen nagy hajlamot mutat a művelődés iránt. Mivel a török tudósok mindeddig módot nem találtak e nehézségek és akadályok megszüntetésére, — az európaiak, kik Kis-Ázsiában működnek, felismerték az örmény írás előnyét, melylyel ez a törökkel (tulajdonképen az arabbal) szemben bír: azért a missionariusok, katolikusok és protestansok szent könyveiket nemcsak azon törzsek, melyek irodalommal nem bírnak, hanem még a törökök számára is — örmény betűkkel nyomtatják. Sőt még Konstantinápolyban is van néhány törökül szerkesztett, de örmény betűkkel nyomtatott újság. Mivel pedig a törökre nézve még az örmény írás is nehéz, azért a török inkább örménynyel irtat — örményül. Ezt a gyakorlati és igen könnyű módot használja a török akkor is, midőn a külfölddel kell közlekednie.

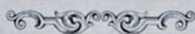
Ha ezekhez hozzáadjuk még azt, hogy mily fontos tényezők az örmények, kiknek kezében van a kereskedelem és ipar — Törökországban (csak egyedül Konstantinápoly-

¹⁾ Ez nem az armenistáknak, hanem azon utazóknak szól, kik sok mindent elbeszélnek ugyan Örményországról, de elbeszélésük nem igazság-hív.

ban 200.000-nél több örmény van) Perzsiában és a Kaukasusban; ha tudjuk, hogy ezen országokban azoknak, kik külfölddel közlekednek, legnagyobb részét örmények teszik: úgy az örmény nyelv a keleti vasútak megnyitásakor kiváló figyelmet érdemel.

Annak bebizonyítására, hogy mily nagy mérvben van az új-örmény irodalmi nyelv kifejlődve — egy jellemző esetet említek fel. Midőn a boldogult IV. György katolikosz előkészületeket tett arra, hogy a székvárosában (Ecsmiádzin) felállított örmény akademiát megnyissa, az orosz kormány engedélyt nem akart adni „mert — úgy mond — az örmény nyelv nem alkalmas azon tudományok előadására, melyek a megnyitandó akademiában elő fognának adatni.“ Mire a katolikosz ezt a feleletet adta: „A többek között Bécsben is van egy ilyen akademia, hol a tanyelv: örmény; itt nem európai írók fordított művei, hanem örmény tudósok eredeti munkái szerint adnak elő minden modern tudományt“... És az akademia megnyílt.

CSELINGÁRIÁN JAKAB.

A Megváltó kegyképe Genuában.

IRTA FÁRAÓ SIMON.

I.

Nemzeti multunk történelmének nagy alakjai közt elsőrendű helyet foglal el Ábgár király, ki felejthetlen, áldott emléket hagyott maga után. Életét — 38 évig kormányzott — példás jámborság, nagy bölcsesség és páratlan igazságszeretet jellemzik...

Augustus császár halála után Ábgár, mint a római birodalom adófizető alattvalója, hódolatát akarta bemutatni az új császár-, Tiberiusnak; azért követeket küldött Rómába; de a császár, ki még nem feledkezett meg arról, hogy Herodes fivérének fiát Ábgár ölte volt meg harcban — az örmény küldöttség tagjait ki sem hallgatta, hanem fogságba vetette. Erre Ábgár nagyon felháborodott; de hogy orszá-

gába be ne nyomuljanak a római sergek, a perzsa királyt szövetségesévé tette s gyorsan harczra készült.

Azonban még a készülődés ideje alatt váratlanul meghal Ársávir, a szövetséges társ; miért ő Perzsiába megy, hogy a trónöröklés miatt viszálykodó királyfiakat lecsendesítse; mi a békeszerető Ábgár bölcseségének szerencsésen sikerült is. De mielőtt hazatérhetett volna, útjában nagy betegség környezi.

Alig érkezett székvárosába, máris a szomszéd fejedelmek, különösen pedig Herodesnek agyarkodása arról vádolta őtet a császár előtt, hogy Keletre ment segélyseregek után, hogy azokat a rómaiak ellen vezesse az, ki úgy is már megtagadta az adófizetést.

Ábgár tehát maga igazolása végett Marinushoz, — kit Róma Assyria kormányzójává nevezett volt ki, küldi embereit. — Ez nagy tisztelettel fogadta a követeket, kiket — miután megnyugtató felvilágosítást kapott — ezen szavakkal bocsátotta el magától: „Mit se féljen úratok a császártól, — csak szolgáltassa be pontosan az adót.“

Innen a követek útjokat Jeruzsálem felé vették, hogy azt, mit Jézusról és csodatetteiről hallottak, szemeikkel láthassák. — Ezek látták Krisztust, azután haza mentek és egész elragadtatással beszéltek Ábgárnak arról, mit hallottak és láttak. A közszeretetlen álló király, kit a legodaadóbb emberi igyekezet sem volt képes 7 évvel azelőtt kapott betegségéből kigyógyítani — csodálkozva és elámulva az elmondottak felett, azonnal hitt Krisztusban és örömeiben így kiáltott fel: „Valóban ama csodatettek nem emberi művek, hanem isteniek! Nem adatott embernek oly hatalom, mely a halottakat feltámasztja; ezt csak Isten teheti.“

Azért nem is tétovázik sokat, hanem legott embereinek egyikét — kiben királyi bizalma leginkább összpontosult — Anánt, nehányad magával Jeruzsálembe küldi Jézushoz, a következő levéllel:

„Ábgár, Ársám fia, a föld fejedelme, a jótevő Idvezítő Jezusnak, ki Jeruzsálem környékén megjelent — üdvözet! Hallottam rólad és gyógyításaidról, melyek általad történnek; mert te — a mint mondják — a vakoknak látást adsz, a sántákat járókká teszed, a belpoklosokat meg-

tisztítod, a gonosz szellemeket kiűzöd s azokat, kik tartós betegségben sinlődnek, meggyógyítod; sőt még a halottakat is feltámasztod. Midőn tehát ezeket hallám rólad, e kettőt gondoltam, hogy: vagy Isten vagy, ki az égből szállottál le, vagy Isten fia, ki ezeket cselekszed. Azért irtam neked, kérvén, hogy ne vonakodjál hozzám eljöni, hogy fájdalmimat, melyek annyira gyötörnek, szüntesd meg és gyógyíts fel engem.

Azt is hallottam, hogy a zsidók agyarkodnak ellened s kinezni akarnak. Van nekem egy szép kis városom, jöjj ide, elégséges ez mindkettőnknek.“

A követek Jeruzsálemben a nagy néptömeg miatt, mely Jézust környezte — nem juthattak az Üdvözítő közelébe; azért Fülöp apostolhoz fordultak s őt kérték föl, hogy jelentse be őket Jézusnál.

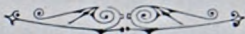
A mindentudó isteni Mester, ki előtt nem volt ismeretlen a czél, melyért a bejelentett idegenek mentek hozzája — a meghívást ugyan el nem fogadta, de meghagyta Tamás apostolnak, hogy válaszoljon Ábgárnak. A levél, melyre az örmény királyt méltatta, következő:

„Boldog az, ki hisz bennem, habár nem látott engemet; mert rólam van megírva: A kik engem látnak, nem hisznek bennem, és a kik engem nem látnak, hinni és élni fognak. Arra nézve, a mit nekem irtál, hogy menjek el hozzád, azt válaszolom, hogy itt mindent teljesítenem kell, a miért küldtettem. Ha én ezt teljesítendtettem, felmegyek ahhoz, ki engemet küldött. Mennybemenetelem után tanítványaim közül innen egyet el fogok küldeni, hogy az gyógyítsa meg fájdalmadat és neked valamint azoknak, kik veled vannak, életet adjon.“

Ánán, kiről a görög írók azt jegyezték fel, hogy festő is volt, igyekezett úra parancsának — ki szigorúan meghagyta volt, hogy ha vonakodnék Jézus Edessába jöni, akkor legalább arczképét hozzák el magukkal, mert ő erősen hiszi, hogy hacsak képét is látja, fájdalmai enyhülni fognak — eleget tenni; de hasztalan! Mivel a hallgatók nagy sokasága miatt tisztán nem láthatta a festő a Megváltó arczvonásait, egy magaslatra állott; de itt sem tudott sikeresen dolgozni; a vonások, miket vásznára vetett, nagyon bizonytalanok voltak. A mit azonban a tökéletlen ember megcsinálni

nem tudott, azt a Mindenható egy percz alatt előteremtette. Magához hívatta a festőt, vásznat vett elő, arcához illesztette azt — és főséges vonásait megőrkítette. Az így — csodálatos módon — készült arcképet Jézus a küldöttségnek adta és megparancsolta, hogy vigyék el a boldog Ábgar királynak.

— A befejező közlemény jövő számunkban. —

Egyházi régiségeink.

Irta: G. J. G. m.

I.

Történelmi adatokon nyugszik az, hogy a XII. és XIV. század forrongó dúlakodásai következtében, Armenia értelmiségének nagy része kénytelen volt szülő országát odahagyni és magának menhelyet keresni.

Természetes, hogy a köznép meg a szegény osztály nem vándorolt ki; nem hagyták el hazájukat ezek nemcsak azért, mert nem voltak oly nagy mérvű nyugtalanságnak kitéve, mint a vagyonos és a birtokos osztály, hanem főleg azért, mivel nem volt miből megtenni a nagy és bizonytalan útát.

Ellenben a patriciusok (főpolgárok), miután átlátták azt, hogy a zavaros helyzet, melyben sinlődtek, az élet- és vagyonsbiztonság jövőjét tökéletesen tönkre teszi, összeszedték sátorfaikat és családjaik-, szolgálk-, vagyonuk azon részével, mit hirtelen-hamarosan pénzzé tehettek és ingó tárgyaik leg-érdekesebbjeivel útra keltek.

A kincs, drágakövek- arany és ezüstműveken kivül a nemes családok — különösen a szépem — értékes ruhákat, névszerint arany meg ezüstszövetű köntöseiket, köpenyeiket, mellényeiket, keleti sáljaikat (shawl), arany szövetű fej-, és törülköndőiket, kötényeiket, drága szőnyegeiket stb. magukkal vitték.

Igaz, hogy e drágaságok nagy része idővel elpusztult; a megmaradtak azonban — ősi szokás szerint — az egyháznak ajándékoztattak el. Az örmények különösen azon ruhadarabokat szokták a templomnak adni, melyeket menyekző

alkalmával a menyasszony meg vőlegény viselt; ezekből aztán később egyházi öltözeteket szabtak.

Bizonyára sok ilyen drága szövetet hozhattak magukkal a kivándorló örmények Armeniából! Ezeknek maradványai még mai napság is láthatók Krimiának egyuehány városában u. m.: Karasu-Bazárban és Theodosiában; hasonlóképen Kamieniec, Lemberg, Suczava, Lyesiec, Kutu, Tysmienica és Brzezány-ban levő egyházak sekrestyéiben. — Efféle ruhaszövetek később a Kárpátokon át Gyergyó-Szt-Miklós, Besztercze, Szépviz, Erzsébetváros, Gyulafehérvár és Szamosújvárra is bevándoroltak.

Az itt említett helységek templomaiba került szövetek száma aránylag csekély, de minden egyes darab értéke nagybecsű; ha ezeket beavatót szem vizsgálja, azonnal megmondja, hogy ezek India, Perzsia szóval Kelet régi műhelyeiből kerültek ki. Ilyen darabok birtokában van a szamosújvári örmény egyház is. Ezeknek alapja, részint ezüst-, részint nehéz selyemszövet, melyeken arannyal bevont ezüst fonal vagy különféle színű selyemmel a legrikítóbb színű fantasztikus madarak, vásák, virágok, élő alakok, levelek és nagyon különféle, szögletes meg építészeti alakok vannak hímezve.

A szamosújvári örmény egyházi öltözetek egyrésze tehát keleti eredetű; míg másik része olasz, német vagy góth készítmény. E szerint ezen öltözeteket feloszthatjuk: keleti és nyugotiakra.

1. Az elsők közé számíthatjuk bizonyára azon kilencz darab misemondóruhát (casula), melyeknek mellék-darabjai (kehelytakaró, stola, karöltő stb) mind hiányoznak. Ezeknek szövete ezüst vagy különféle színű drága, nehéz selyem. Nagyon egyszerűek, de azért szépek; nehezek, becsesek. Ezek között vannak olyan darabok, melyeknek alapszövete selyem, de a kivarrás ezüst meg különféle színű selyem virágok és levelekből áll; azon darabok ellenben, melyeknek alapját selyem képezi, arany hímzésekkel vannak ellátva. Szerintem nálunk ezek a legbecsesebb ruhadarabok; mert valóságos keleti szövetek. Mindennapi használatra vannak ugyan szánva, de bizonyára sokkal több belső értékkel bírnak,

mint azon, ünnepélyek alkalmával használt pompás és drága, de új ruhák.

2. Ide tartozik azon öt darab különféle színű gallér (*colliers*), melyekre aranyozott ezüsttel vannak hímezve Jézus, Szűz-Mária és az apostolok alakjai. Ezen gallérok megfelelnek a latin egyház mostani vállkendőinek. Egy-egy gallér hossza 50—55 cm. és szélessége 12—15 cm.; ez a pluvialén áll és a misemondó pap vele nyakát szokta eltakarni. Az efféle gallérok most egészen használatlanul hevernek; pedig ilyeneket jelenleg is használ a keleti örmény egyház.

Vizsgáljuk meg ezen ruha darabokat tüzetesebben.

Ezek közül két darab anyaga veres bársony. Az egyikre arannyal és zöld selyemmel a következő alakok vannak hímezve. Középen Jézus, a főpap misemondó ruhában, trónon ül, fölirata ez: — *Spunus Rphunnu* (Jézus Kristus); jobbról és balról a tizenkét apostol diakonusi öltözetben, stolával; az egyes alakok fejei felett arany hímezésű betűk láthatók, melyek az illető apostol nevét képezik. A második nagyon hasonlít az elsőhöz, csak hogy az apostolok alakjai hosszabbak és nincs stolájuk. A harmadik és negyedik kék selyem alapon fekszik. Az egyiknek közepén aranyozott ezüst fonállal Kristus feltámadása van hímezve; e gallér baloldalát foglalja el az Annunciatio (gyümölcsoltó Boldog-Asszony), a jobbot a Szűz-Mária mennybemenetele. A másik darabnak a közepén látható Jézus a keresztfán, mellette a Szűz-anya meg szent János; balfelől van az Annuntiatio, jobbfelől Mária, szent József meg a kis Jézus. — Ezen gallérokat nagyon régieknek lehet tekinteni — legalább a kivitel igen kezdetleges, úgy hogy az, az örmény művészet bárbár időszakára mutat. Ezeket a szép izlés nyomait fel nem találjuk.

A mi azonban a feliratokat vagy a betűk alakját illeti, ezek nem igen vallnak nagy régiségre; mert — úgy hiszem — eredetők a XVI. századnál messzebb nem vihető.

3. Ide kell harmadszor számítanunk egy püspöki süveget. Ennek alapja sötét piros bársony. Az egyik oldalán selyem fonállal van hímezve Krisztus a keresztfán; a kereszten levő felirásból tisztán leolvasható ez a két szó: *Spunus Nazarethi* (Nazarethi Jézus); a kereszt alatt van Szűz-Mária és szent János. A süveg másik részén, szintén selyemmel, Krisztus fel-

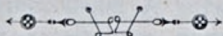
támadása van hímezve; alúl van a sírkő, mellette két angyal. A süveg alakjainál a testszín nem hímezés vagy varrás, hanem egyszerű fehér selyem, melynek körrajza kávészínű selyem. A püspöki süvegen eredetileg volt tiz darab — minden esetre — drága kőnek csak nyoma maradt meg a bársonyon.

4. Különös említést érdemelnek azon több rendbeli nehéz kendők és törölközők is, melyek arany és ezüsttel vagy többféle színű selyemmel vannak meghímezve és különféle színű madár, váza, virág, levél vagy másféle képzelt alakokkal ékesítve.

5. Ezen osztályhoz tartozik még, azon két darab egyenként $2\frac{1}{4}$ méter hosszú és 1 méter 65 cent. széles, piros meg sárga színt játszó, valósággal megbecsülhetlen keleti szőnyeg. Ezek perzsa eredetűek — valódi Taghistán — és eredetileg térdeplő szőnyegek voltak. Mindkettőnek közepén megvan a mahomedán cultusban szokásos mecset jelvény.

6. Van még templomunkban vagy két darab selyem szövötű nagyon finom velum. Nincs benne semmi kétség, hogy ezek valódi, régi keleti shawlok (olv. sál); ezeket régentén öv gyanánt használták; Keleten most is divik e szokás. Az egyházi használat (velum) ezeken semmi változtatást sem tett.

— A befejező közlemény jövő számunkban. —

Örmény közmondások.

ÁBGÁR HOHÁNESZIÁN után németből fordította Dr. GOPCSA LÁSZLÓ.

— Befejező közlemény. —

III.

Több az okossal követ hordani, mint az oktalannal pilávot enni.

Az már nem tréfa, ha valaminek fele sem igaz.

A míg a kocsi fel nem fordul, addig az utakat nem igazítják meg.

Ha Isten ád, akkor mind a két kezével ád.

A hozomány, mit az asszony a házhoz hoz, harang; — a hányszor csak mellette haladsz, nyelve megüti arcodat.

Azt a házat, melyet az asszony épít, Isten fel nem dülja; de az asszony képes azt a házat, melyet Isten épített elpusztítani.

Addig ne beszélj, míg a szót a szádban meg nem rágtad.

Beszéddel nem készül el a piláv; ehhez vaj és rizs is szükséges.

A fogunk becses, de ha megkeseríti életünket, kihuzuk és eldobjuk azt.

A tanult róka mindkét lábával esik a kelepczébe.

Vakon jövünk a világra és vakon távozzunk el abból.

Csak a föld elégítheti meg a földvénynek szemét.

A gyermektelen bánatos; de ezer a bánata annak, kinek gyermekei vannak.

A szemek sem férnének meg egymással, ha közöttük nem volna az orr.

A bolond kútba vetette magát és negyven okos sem tudá őt kihúzni.

Míg az okos megfontolja ügyét, addig a buta az övét már elvégezte.

Míg csontot nem dobsz a kutyának, addig nem hallgat.

A vendég a vendéglátónak szamara.

A világos arany a sötét napokra való.

Sirva nő fel a gyermek.

A szelid borjú mind a hét tehenet megszopja.

Fát ültetek, hogy az nekem árnyékot adjon.

A nyomorékot kiegyenesíti a sír.

Nőhet még egy akkorára a szem, de a szemöldökön túl nem nőhet.

Míg bú-bánat nem ért, öröm-napokat nem látsz.

Ha a falúsi kutya a városba jön, itt művelt-perzsául (más hangon) ugat.

A hálóból kisiklott hal mindig nagyobbnak tetszik.

Ha minden olcsó, a vevő lelkiismeretlen.

Ha nagyanyámnak szakálla lett volna, nagyatyám lett volna.

Félj attól a víztől, mely sem nem csörög, sem nem habzik.

Azért gyűrös a gége, hogy a szó gyorsan ki ne fusson abból.

Akármelyik ujjadat vágd el az öt közül, egyformán fáj az.

Ha az eső gyorsan megered, ez annak jele, hogy hamar meg fog állani.

A kakas mondá: én kukorikolok; de már avval nem törődöm, reggeledik-e vagy nem.

Ha a testvér igazán valami jó, úgy az Istennek is lenne legalább egy testvére.

A ki távol van a szemtől, távol van a szívtől is.

Kérdezősködve el lehet jutni Jeruzsálembe.

Kérdezték a rókát, hogy ki a tanúja; mire ő: farkom.

A míg te ezt felfogod, a teve farka a földet fogja érni.

A róka dülta fel a világot, de azért a farkas vesztette el hírnevét.

A farkas elragadt egy juhot; jaj a parasztnak, ha csak avval az egygyel birt.

A kecskebak a juhnyájnál is többre becsüli a kecskebakot.

Minden emberre nézve az ő saját baja oly nagy, mint egy teve.

A medve haragszik az erdőre, de az erdő nem tud erről semmit.

Embertársadat csak akkor ismered meg, mikor vele együtt már egy hordó sót elfogyasztottál.

Azt, mit az ember az anyatejjel beszívott, csak utolsó lélegzetével adja ki.

A szamár hét féleképen tud uszni; de ha a vizet látja, az uszás minden módját elfelejti.

Szeress bármennyit, mégis találkozol gyűlölettel; gyűlölj bár mennyit, mégis részesülsz szeretetben is.

A tengerből kiszabadulok és egy kalán-vizben fulok meg.

A megvesztegetések megvilágítják a sötét utakat.

Ha valaki meggazdagszik, falai ferdéknek látszanak neki.

Annyi kárt az embernek egyetlen egy ellensége sem okozhat, mint a mennyit ő önmagának okoz.

Az Isten azt sajnálta, a mit (a halál) elragadott, a farkas pedig azt, mit ő ott hagyott.

Minden czivakodásnak megbánás a vége.

A víz, melyben megfuladok, reám nézve tenger.
Korán felkelni még nem minden, de isteni segítség.

A leány (a szülőkre nézve) oly kincs, mely másé.

Minél több gyömölcse van a fának, annál jobban hajtja meg koronáját a föld felé.

A seb, mit a tőr ejt meggyógyul; de az, mit a nyelv sebesít meg, nem gyógyul meg soha.

Örmény szenthelyek*) Jeruzsálemben.

A kereszt feltalálásának köve. A szitok-kápolnától 29 lépcsővel feljebb van a hely, mely a Golgotha csúcsán fekvő kőhöz vezet; ebben temették el a felfeszítettek teste és keresztjei. 360 év múlva találtatott fel itt az Üdveztű keresztje. A boltíves négyszögű templom négy oszlopon nyugszik. A kereszt feltalálásának temploma egykor az abyszinoké (Habes, Afrika) volt, most azonban az örmények birtokában van. E templomban két oltár van. A főoltárnál az örmények hetenként egyszer mutatnak be miseáldozatot. A második oltár, mely a főoltártól balra fekszik, Örményország apostola, Világosító-Szt.-Gergely nevére van felszentelve. A főoltártól délre, a templom délre-néző oldalában nyílás van, melyen át 13 lépcső vezet le az életadó kereszt valódi helyéhez. — Itt mutatják a helyet is, hol szent Ilona ült, míg a keresztet kiásták. Mondják, hogy e helyen találták meg a Krisztus keresztjéhez illesztett táblát, melyre görögül, latinul és zsidóul ez volt írva: „Názárethi Jézus, zsidóknak királya;“ e tábla Rómában van, melyről még csak azt jegyzem meg, hogy a felírás görög és latin betűi, zsidó szokás szerint — jobbról balra olvasandók. — E helyen a latinok (róm. katolikusok) és görögöknek is van egy-egy oltáruk. Ezen földalatti templom éjszaki fala mögött víztartó-medence van, melynek felállítását szt. Ilonának tulajdonítják. A mon-

*) Szenthelyek, melyek az örmények birtokában vannak. — E dolgozat az »Armenia« első számában »Hol laknak a leggazdagabb örmények?« czim alatt közölt cikkeknek kiegészítő része. Sz. K.

dött fal kicsiny nyílásán át olyan hang hallatszik, mely a vizmerítés alkalmával keletkezett vízhanghoz hasonló. Az egyszerű, jámbor zarándokok képzelődése e hangot a pokol tűzében szenvedő lelkek sohajtásának tartja.

A szétosztás kápolnája. A földalatti egyháztól visszaterve a nagy templomba és elkezdett útunkat folytatva a „ruha-szétosztás“ kápolnájához jutunk. Ez a kápolna*) is az örményeké.

„*Ne közeledj hozzám.*“ Azon kert helyén, hol Mária Magdolna vasárnap látta Jézust — most a katolikusok kápolnája áll. Mária Jézust elébb kertésznek tartotta, de mihelyt megtudta, hogy az a Krisztus, megakarta lábait csokolui, — Üdvözítőnk azonban így szólott hozzája: „Ne közeledj hozzám, mert még nem mentem fel atyámhoz.“ E helyet márvány körfal jelöli, melyre két lámpa van erősítve; ezek közül egyik az örményeké, másik a róm. katolikusoké.

Az Úr sírja. Úrunk sírja, a régi zsidó sírok alakjával bir. — E templom oldalain négyszögű oszlopok vannak, homlokzata 4 byzanti talpkövel van ékítve. Midőn a zarándók a „sírba“ (templom) akar lépni, két felől két sor nagy tornyot lát, ezekre százával van erősítve az arany és ezüst lámpás, melynek száma ünnepnapokon megháromszorozodik. „A szent sír temploma“ közepén emelkedik egy magas márvány edény, melybe van téve egy darab azon kőből, mely Úrunk sírját fedte és melyet „az Úr angyala hengergetett félre a sír ajtajáról“. Misézés alkalmával e kő oltárul szolgál. Erre az edényre 15 örök (folyton égő) méces van akasztva, melyek közül 4 az örményeké.

Krisztus valódi sírján márványra van Jézus rajzolva, ki kikel a sírból, két oldalán két angyal; ezek azonban már rég idő óta két képpel vannak befödve, melyek egyike az örményeké, másik a latinoké. Negyvenhárom lámpa, melyek a bolthajtásról csüngnek le, világítja meg a sírgödört. E lámpákból 13 az örményeké, 13 a latinoké, 13 a görögöké és 4 az abyssinoké. Magán a síron éjjel-nappal folytonosan ég három nemzet (örmény, latin, görög) három lámpása.

*) Az örmény a kápolnát *συναγωγή*, mádurén, vagy *συναγωγή* márdiroszánoczh-nak nevezi; *μαρτύριον*, templum in honorem martyris; locus, ubi martyres coluntur.

A „szent sír templomá“-ban a mise pont éjféltkor kezdődik; előbb a görög szertartásúak mutatnak be mise-áldozatot, ezek után miséznek az örmények, végre az örmények után a latinok.

Örmény kápolna. Nikodemus és Árimáthiai József sírjai. Ez a kápolna egykoron az assyroké volt, de szegénységük miatt azt az örményeknek engedték át, azon feltétellel, hogy joguk legyen ott vasárnaponként és az egész nagyhét alatt misét szolgáltatni.

E kápolnától délre keskeny út vezet egy sötét, alacsony kősziklához; ebben két, Úrunk sírjához hasonló sír van vésve; ezek Nikodemus és Árimathiai József sírjai.

A feltámadás örmény kápolnája. A boltíves fedél alól kijutva és a templom bejárata felé menve elérkezünk azon helyhez, hol a szűz-anya Mária és a galileai asszonyok az illatos kenőcsökkel állottak. Ez a hely márvány körfallal van megjelölve; e körzet be van fődve és felülről van lámpással megvilágítva. Innen jobbra márvány lépcső vezet az örmények feltámadás nevű kápolnájába.

Az örmények „Szűz-anya“ temploma. Kissé távolabb a „szent ajtó“ felett épült az örmények főtemploma, mely „Szűz-anya“ nevet visel. Itt a szokásos vásár- és ünnepnap misén kívül Nagy-Boldogasszony napjától kezdve 8 napig folytonosan fényes misét mondanak az örmények. Valamint ez a főtemplom, úgy a már említett „feltámadás kápolnája“ költséges felszereléssel van ellátva és számos képpel felékesítve. Az örmények e két templomában sok szép gyertyatartó és méces ég.

János, az örmények theologusa. Ez az egyház a „Kereszt feltalálása“-nak földalatti kápolnája felett épült és szt. János theologus nevére van felszentelve. Az örmények ennek az egyháznak „Már-Kánná“ nevet adtak. Ezen örmény templom oltára fehér márványból van elkészülve. ....

Ezek szerint a „leggazdagabb örmények“ Jeruzsálemben laknak.

Sz. K.

Ábovián.

Német eredeti után ESZTEGÁR LÁSZLÓ.

II.

— Befejező közlemény. —

Eléggé jellemzi a Parrot és ennek gyámoltja közt volt viszonyt a következő kis eset is.

Egyszer a tanár (Parrot) látott egy férfit a rendőri hivatalhoz menni, kit ő — ruházatjáról ítélve — örménynek tartott. Utána ment s most már csakugyan megtudta, hogy nem csalatkozott. Azonnal magához kérte ezt s egyszerűsrimd hivatta Áboviánt is. Ez azonnal megjött; de amint Parrot családtagjai üdvözlőszavait meglehetősen hidegen és rövid szóval viszonzták, zavarba jött és azt hitte, hogy valami tévedés idézte elő ezen rossz hangulatot; erre hirtelen megnyílt az ajtó s a tanár a megcsipett örménnyel belépett és a legbarátságosabb hangon így szólott hozzáia: „Ime! egy örmény.“ A jelenlevők hangos tetszéssel tapsoltak és szívesen osztottak Ábovián örömeiben, ki ily nagy távolban, földijével történt ezen véletlen találkozását egy érzésetjes költeményében örökítette meg.

1836-ban tért vissza Ábovián gazdagon ismeretekkel, s eltelve a tudományok szeretetével hazájába, hol azon gondolattal foglalkozott, hogy örmény tanítóképzőt alapít.

Szándéka nem volt könnyen kivihető, azért Tifliszt oda hagyta és Ecsmiádzinba, a katolikosz székhelyére ment, hogy az ottani papnöveldeben tanári állást nyerhessen. Itt azonban legyőzhetetlen akadályokra talált, mert a papság vonakodott oly emberre bizni tanárságot, ki műveltségét protestáns németek közt nyerte és tehát — nézetök szerint — eretnkséget szít be magába

Miután hitsorsosai túl-adtak rajta, a kormányhoz fordult, melytől tanári és iskola-felügyelői állást nyert. Mivel egy ilyen állás nem felelt meg egészen az ő óhajainak, nem sokára elhagyta azt és Tifliszben egy magán tanítóképző intézetet alapított, melyből több derék egyén került ki. Szóval és írásban a felvilágosodást és az ismereteket terjeszteni volt egész törekvése, miért is őszinte szeretettel és

odaadással állott hivatala élén. 1843-ban az eriváni kerületi iskola felügyelője lett, mely állásban több éven át megmaradt, nevezetesen 1848-ig, midőn a katolikosz közbenjárására a tifliszi örmény papnövelde felügyelőjévé nevezetett ki. Ezen időben azonban a tevékeny, nemes embert meglepte a halál. Egy napon kiment és többé vissza nem tért.

Ábovián főműve „Örményország sebei“ (Verkh Hájásztáni) című regénye, melynek jelentősége az új örmény irodalomra nézve már nyelvészeti szempontból is nagy; ez képezi ugyanis alapját bizonyos tekintetben az új irodalmi nyelvnek. Tartalma is értékes, mert az a képeknek egész sorát nyújtja melyekben az akkor még egészen ázsiai, megrogzött örménység életének árnyoldalai vannak feltüntetve.

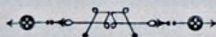
Az esemény azon időben történik, midőn a mai eriváni kormányzóság még perzsa fenhatóság alatt volt, az az századunk első tizedében. Az első képben leírja Ábovián egy szép örmény hölgynek perzsa rendőrök által történt erőszakos elrablását; mert a nő oly szerencsétlen volt, hogy a pasának megtetszett és haremébe vitette. S mivel az ily esetek a perzsa uralom alatt igen sokszor előfordultak, azért ezek igazán az örmény élet legérzékenyebb sebeihez tartoztak. A nőrablás alkalmával természetesen az örmények és a perzsa katonák között véres harcra került a dolog, melyben az utóbbiak közül többen megölettek. Ennek következtében azok, kik a harcban résztvettek, hogy a pasa (szerdár-hadvezér) boszúját kikerüljék — kénytelenek elmenekülni és mint hajléktalan szökevények ide s tova bolyongni. A hibások elmenekülnek ugyan, de a hatalmas perzsa dühe a falú ártatlan lakói ellen fordul, a szerencsétlenek elfogatnak s ifjú úgy mint öreg lakol a menekültek vakmerőségeért. Az utóbbiak találnak ugyan örmény honfitársaiknál vendégszerető fogadtatást, de egyszersmind haragot és bizalmatlanságot is vakmerő tetteikért; mert a pasa boszújától való félelem mindenkiben elfojtotta a személyes érdemérzetét. — Egy másik képben egy rablóbandával folytatott harcot ír le a költő és egyúttal hív-megragadóan festi le a régi főváros Áninak romjait. Végre az utolsó részben a perzsa uralom vége és Eriván, az oroszok által történt bevétele — adatik elő; ezen utolsó eseménynyel

véget ér a perzsa-örmény viszonyok rajzolásában sikerült regény. Ábovián főczélja az volt, hogy ezen regényében népe akkori inséges életének képét minden oldalról bemutassa.

Ma, midőn az örmények életviszonyai egészen megváltoztak, természetesen nincs Ábovián művének az a értéke, mint volt előbb — mégis az ő erkölcsrajzai, melyek az örménység minden osztályának életviszonyaival megismertetnek, becsesek; ezen kívül a műnek még ethnographiai jelentősége is van.

A költészetben is megpróbálkozott Ábovián. A német románticizmus hatását benne igen könnyen felismerhetjük.

Még Dorpátban megírta volt, „Ifjúkori Emlékek“ című munkáját, a melyet azután az ismert német utazás-író Haxthausennek ajándékozta, s melyben — mint az abból készített rajzokból kitetszik — igen sok érdekes van az örmények életviszonyairól. Hazájába térése után is élénk érintkezésben volt a németekkel. Haxthausen, Wagner, Abich s főleg Bodensdedt Ázsiában tartózkodásuk alatt benne szellemes barátot és szíves kalauzt nyertek, kik műveiknek nem egy szép helyét köszönik neki.

Magyar-örmény ismerkedés.

Az „Egyetértés“ napilapnak (253 sz.) egy levelezője aug. 30-iki kelettel, a következő közérdekű úti rajzot küldötte be az említett lap szerkesztőségéhez, melynek nagy részét az idézett forrás után bemutatni részünkről is érdekesnek tartjuk: „Mindnyájan, kiket vallási lelkesedésünk a szentföld meglátogatására ösztönzött, Orsován gyűltünk össze, hol már várakozott ránk dr. Chorenian Jakab, a bethlehemi, jeruzsálemi és libanoni örmény apát, ki jóval előbb megérkezett egy másik zarándok csapattal. Orsováról megindulva a Dunán, Galaczra értünk, a honnan a Feketetengeren Konstantinápolyba érkeztünk. Itt tartottuk az első nagyobb pihenőt, és három nap alatt bejártuk a török főváros minden nevezetesebb helyét. Konstantinápolyból, ismét tengeren a török birodalom második nagy városába Smyrnába értünk.

Öt napig időztünk Smyrnában, mialatt főapát urunkat, a mi kedves vezetőnket, igen sok jó ismerőse és tisztelője látogatta meg, a kik mindnyájan tudakozódtak a főapát ur magyarországi útja felől, s hogy milyennek találta Magyarországot s milyen nép lakja ezt a földet? A főapát ur pedig nem győzte eléggé dicsérni a magyar nemzet vendégszeretetét, miveltségét. Azt mondta, többek közt: Magyarország Európában a legszebb arany gyűrű, melynek legékesebb gyémántja a feledhetetlen, nemes magyar nép. Ilyen képes beszéddel akarta megértetni a főapát ur, hogy milyen nagyra becsüli a magyar nemzetet. Aztán részletesen elmondta magyarországi tapasztalait és elsorolta mindazokat az egyházi és világi férfiakat, a kikkel Magyarországon megismerkedett, s a kik olyan kedves emléküvé tették előtte magyarországi útját.

Nagyon feldicsérte a magyar püspöki kart, elkezdve a bibornok-hercegprimáson az egyházi hierarchia legutolsó hűségese papjáig és szolgáljáig. . .

A páratlan magyar vendégszeretetet és nagylelkűséget a mi főapát urunk nem győzte eléggé magasztalni a külföld előtt. Általában a főapát ur nem mulasztotta el Magyarországot és amagyar nemzetet több keleti nyelvű (örmény) konstantinápolyi, erzerumi, kaukázusi és araratvidéki lapban is dicsérettel említeni és kitüntetni. Mi zarándokok se mulaszthattuk el, hogy nemzetünk jóbarátjának ne adózzunk hálás köszönettel. S remélhetőleg egész Magyarországon is örömmel fognak értesülni arról a lelkesedésről és szeretetről, a melyet dr. Chorenján Jakab főapát ur a magyarok iránt tanusit. Smyrnából is fölkerekedve Sakker tengerparti nagy városba értünk, a hol sok és jó bor terem. Sakkerből Berut fővárosba jutottunk, mely a Libanon hegység tövében fekszik. Itt a szt. Antalról nevezett szegény remete-szerzet szent életű öreg papjai nagyszerűen fogadták vezető főapát urunkat és örömkönyvek közt vezették be kolostorukba, hogy fáradalmaikat kissé kipihenje. Berutból kiindulva megérkeztünk Jaffa városába, mely Jeruzsálemnek a tenger felől utolsó állomása. Jaffában lóvonatú kocsira ültünk s nyolcz óra alatt Jeruzsálembe értünk, a legjobb testi és lelki erőben. Minden országnak van itt konszulátusa és külön postahivatala, hol

mindenféle nyelven értekezhetni. Rövid pihenés után hozzá láttunk az örökemlékű szent helyek látogatásához és nyolcz nap alatt sikerült is bejárnunk az összes nevezetesebb helyeket. Meglátogattuk Krisztus urunk szent sírját, Bethlehben a Megváltó születése helyét, továbbá keresztelő szent János születésének és remete életének helyeit is, aztán a Golgothát és Krisztus mennybemenetelének helyét, az olajfák hegyét, Emmaust, Bethániát, Názáretet, a Holttengert, a kármelhegyét stb. Mindenüvé a legnagyobb buzgalommal siettünk és mindenütt a legnagyobb áhitattal időztünk és hallgattuk a főapát urnak lelkes magyarázatait. Szent kötelességünknek is tartjuk a nyilvánosság terén is kifejezni neki hálás köszönetünket, hogy nekünk, mint lelki gyermekeinek, olyan lelki örömet szerzett s annyi alkalmat nyújtott lelkünk táplálására. Ha leteleik ájtatoskodásunk ideje, Palaesztinán át Egyiptomba megyünk a Faraók idejéből és a későbbi korszakból fennmaradt nevezetességek megtekintése végett. Aztán Kairon, Alexandrián és Korfun át hajón Triesztbe s onnan Magyarország fővárosába Budapestre térünk vissza, befejezve zárándok-útunkat.“

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

O Felsője erdélyi útja ismét kegyeletes emlékezetünkbe hozza a Habsburg dynastia tagjai által a szamosújvári örmény közönség részére ajándékozott, s maig hiven megőrzött régi műemlékeket, minők az I. Lipót király neje, a boldog emlékezetű Eleonora királyné által dr. Verzireshy (Verzár) Auxentius, volt erdélyi örmény katolikus püspök idejében ajándékozott igen díszes püspöki, valamint több egyházi öltözet, melyekről a hagyomány azt tartja, hogy azoknak minden egyes darabját a dicsőült királyné sajátkezüleg himzette, s mely most is épen a szamosújvári örmény kath. székesegyházban őriztetik; hol is a kegyeletes visszaemlékezésnek egyik legkiválóbb tárgya. — Ferencz király kegyessége pedig ugyancsak a szamosújvári (akkor felépült) főegyházat ajándékozta meg Rubens-nek ama ritka szépségű és megbecsülhetlen értékű, eredeti festményével, mely Üdvözítőnknek keresztől való levételét ábrázolja, s mely szép templomunk kápolnáját díszíti. — De a művész emlékek mellett azon kegyes királyi adományról sem szabad ezúttal megfeledkeznünk, melyet a nagynevű elődeihez

méltó Mária Thereszia királynő tett akkor, midőn az épülőfélben volt templom felépítéséhez anyagi segélyvel is járult, s midőn már boldogult atyja: III. Károly király által kinevezettni szándékolt szamosújvári örmény kath. püspök részére rendelt tizeukétezer forint hagyományt a maga részéről is megújította.

A magyar új képviselőház tagjai sorában 8 örmény képviselőt találunk; névszerint a következőket: Dániel Ernő, Dániel Márton (Erzsébetváros), Dániel Pál, Jakabfy István, Lukács Béla (államtitkár), Márkovics Kálmán, dr. Molnár Antal (Szamosújvár) és Novák József. — Együttal megemlítjük: hogy a történelmi nevezetességű 1848/49 évi első magyar parlament képviselőháznak legifjabb tagja szintén Szamosújvár szab. kir. város képviselője volt, és pedig Simay Gergely, jelenleg ny törvényeszéki elnök, kir. tanácsos s a szamosújvári örmény kath. egyházkerület főgondnoka; ki városunkat azóta több országgyűlésen képviselte — s kinek emelkedett szellemű indítványára az 1868. évi törvényhozás az erdélyi örmény kath. egyház önkormányzati jogát törvénybe iktatta.

Bodenstedt az örményekről. Az a ragaszkodás, melyet a hazájukban élő, főleg földművelés és állattenyésztéssel foglalkozó örmények tanúsítottak vallásuk iránt, annyi emberi áldozatot követelt, mennyit a pusztító háborúk...

Az idegen nemzetek közé elszéledt örményeket hitsorsosaikkal szívélyes kapacs fűzi össze, úgy hogy mai napság az örmények mindent a hol csak élnek — Ázsia-, Afrika-, vagy Európában hagyományos egyetemességet képeznek, melyben ősi életmódjukat és nemzeti sajátságait többé-kevésbé szívesen megtartják. Ezek példányszerű családi életet folytatnak, gyermekeiknek gondos nevelést adnak, békeszeretők, mérsékletesek, takarékosok, vendégszeretők és áldoznak a közjóért. Árvelk 720 sz.

Keleti népregék Az örmény népköltészet és termékei: a a népdalok, regék és mondák, melyeknek ismertetésével, mihelyt terünk engedi, foglalkozni el nem mulasztandjuk, — a magyar irodaloma és a hazai olvasó közönség előtt mondhatni merőben ismeretlenek. Azért említést érdemel e részben azon kezdeményezés melylyel a kolozsvári „Ellenzék“ tárczáiban találkozunk, hol Krikor Chalatiáucz, a moskvai Lázárew-féle keleti akademia tanárának gyűjteményéből egy pár örmény néprege közelebből magyar fordításban is megjelent, egyik íróársunk dr. Gopcsa László tollából.

„Hazánk a keleti kereskedelemben“ különös tekintettel Erdélyre. E czim alatt a „Kolozsvár“ egy hosszabb szaktanulmányt fejezett be, Szterényi József tollából. Szerző értekezésében több rendbeli javaslatot tesz a magyar keleti kereskedelem érdekeinek előmozdítása céljából, melyek közül minket legközelebből azon javaslata érdekel: miszerint a magyar kereskedő ifjúságnak

a keleti viszonyokkal s a keleti népek nyelvével is meg kellene ismerkedniök; egyszersmind évenként néhány ifjú kereskedőt külföldi tanulmány-útra — állami ösztöndíj mellett — a keleti tartományokba küldeni; kereskedelmi szakiskoláinkban pedig — különösen az erdélyi részekben — a keleti nyelveket kötelező tárgyak gyanánt felölelni. Hogy a javaslatok megvalósítása esetében az örmény nyelv, mely a keleten uralkodó üzleti nyelvek egyik legelterjedtebbike, figyelmen kívül nem hagyható, — alig szorul bővebb indokolásra!

Egyptom miniszterelnöke, az örmény Nubár pasa, kinek az angol királynő uralkodói jubileuma alkalmával nyert kitüntetéséről már megemlékeztünk, az őszi időnyre monarchiánk egyik világhírű gyógyfürdőjébe, Karlsbadba érkezett. A párisi „Figaro“ egyik orosz nőmunkatársa által közlött életrajzi adatok szerint Nubár, kinek neve az egyptomi ügyek diplomáciai tárgyalása alkalmával a külpolitika terén oly sűrűn szokott emlegettetni, atyja után ugyan örménynek tekintendő, — anyja azonban beduin a nő volt. Ő maga Said pasa alatt bej, utóbb az egyptomi vasútak igazgatója lett. Ismail alatt pasává, később miniszterré lépett első, s ettől kezdve teljes erejével Angliát támogatta érdekeinek védelmében. Az 1868–69-ik reformokat is Nubár hajtotta végre. Majd Tevfik pasa kormánya alatt elvesztette a szultán kegyét, Alexandriának pár év előtti bombáztatása után azonban újból miniszteri székbe jutott. Jeleuleg az egyptomi kormány elnöke. Körülbelül hatvankét éves lehet; kisdud, zömök termetű, galamb-ősz hajjal. Neje, ki szintén örmény származású, barna, szikár, feketeszemű. Nubár pasa Kairoban igen vendégszerető házat tart, mely főleg az ottani előkelő örményeknek valódi társadalmi központját képezi. Az egyptomi örmény társaság egyik ismert alakja Tigrán pasa is, ki Nubárnak unokaöccse s a kormányban szintén kiváló állást foglal el, — valamint a jeles orientalista tudós s az ottani iskola-ügy szervezője: Jákub Ártin khán és mások.

Német armenista. Tübingában néhány hónappal ezelőtt halt el Gutschmidt Alfred, az ókori történet és a classica philologia tanára, ötvenhat éves korában. Az elhunyt tudós leginkább a Keletnek ó-kori történetével foglalkozván, különös figyelemmel tanulmányozta többek között az örmény nemzeti történetírás kútforrásait is, melyek közül nevezetesen Agathangeloszt és az örmény történetírás atyának, Chorenai Mózesnek művét tüzetes tanulmány és fejtegetés tárgyává tette egyik munkájában. Foglalkozott egyébiránt Gutschmidt a népvándorlás történetével is.

A Déchy-féle expeditio. Déchy Mór, az ismert utazó, kiről egy ízben már mi is megemlékeztünk, részletes leírást küldött a magyar földrajzi társaságnak, meghiusult svanecziai útjáról, hol hegyi rablókkal volt kellemetlen kalandja. E miatt a jelen évre már lemondott azon tervéről, melynek megvalósításában úti készletének elrögzítése által is akadályoztatott, hogy ezen előhaladt évszakban

útját az Ararát felé folytassa, s a még földrajzilag nem eléggé átvizsgált Török-Armeniát, különösen az Eufrat és Tigris forrásvidékét kikutassa. Ennélfogva Odessába ment, hol különösen kaukázusi fényképfelvételeinek rendezésével foglalkozott; onnan visszatért Budapestre.

A keleti katolikusok segélyezése. Hurter, a hírneves történész 1857-ben egy nemes célú egyletet alapított Bécsben, mely a Balkán-félszigeten és az egész török birodalomban szétszórta lakó katolikusok segélyezését tűzte ki célul. Az egylet nem rég adta ki jelentését a múlt év kilencz hónapjáról. Szerény bevételeiből a romániai, szerbiai, konstantinápolyi, egyiptomi, kisázsiai, syriai és örményországi katolikus intézetekre juttatott segélyt; újabban pedig az albániai viszonyokra terjeszté ki figyelmét. A mi magát Örményországot illeti, ott katolikus nőneveldek és apácák működnek áldásosan és örvendetes eredménnyel, a kath. egyházzal való unio szent ügye érdekében; s különösen a zárdarók példás nevelésének tulajdonítják, hogy a múlt évben mintegy nyolczszáz család fogadta el az uniot. A szóbaulevő egylet különben a nagynevű Pergen Antal grófnak vezetése alatt működik, alelnöke: Zschokke, ismert bécsi egyetemi tanár, a választmány tagjai között vannak: Lollok praelatus, a Pázmáneum rektora; dr. A y d i n i á n A r z é n, bécsi örmény kath. főpát és Salamis érseke; báró Biegeleben csász. és kir. külügyminiszteri titkár, s többen.

Mi újság az örmény világban?

„A magyar nemzet csalogánya.“ A budapesti nemzeti színház ötvenéves emlékünnepe ismét napirendre hozta az örmény származású magyar dalművésznő, Hollósy Kornélia nevét. Ő Temes megye Csertyenes községében született, 1827. ápril 13-án, jó módú magyar-örmény birtokos családból, mely eredetileg a Korbuly nevet viselte. Első kiképeztetését Temesvárt nyerte, majd Bécsben, később Milánóban tanult az olasz Salvitól és Lambertitől. Nyilvánosan legelőször Görögországban, Korfuban lépett föl, s az „Ernani“ operában oly sikert aratott, hogy e vendégszereplése után azonnal Turinba kapott meghívást. Innen 1846-ban a román fővárosba, Bukarestbe szerződött, de a Dombovitz partjáról még azon év nyarára haza tért, s a pesti nemzeti színháznak lett tagja: hol csakhamar a magyar nemzet csalogányának nevezték el, rendkívüli kedves énekeért, s gyönyörű hangjáért. Tizenöt évig volt a magyar operának legelső csillaga, s 1862. július 29-én lépett föl utoljára, Erkel „Bánk-bán“-jában, Melinda szerepében. Az ünnepelt művésznő hangja teljében vált meg a pályától, melynek ma már minden fénye és dicsősége elhalványul azon erkölcsi érdem

mellett, hogy női önértetét a sokakra nézve oly végzetessé lett színpadi élet örvényei sem széditheték meg. Ő a nagyvilág zaját a kis világ csöndes otthonával cserélvén föl, maiglan köztiszteletben álló neje Lonovics csauádmegyei főispánnak. A hatvanas évek elején Szamosújvárt is meglátogató, s városunk örmény lakosságának szívélyes rokonszenvvel köszönte meg az ünnepélyes és vendégszerető fogadtatást, melyben részesült.

Miként gyakorolja az örmény a hazafiságot? Seprösön, Arad-megyében — mondja a „Fővárosi Lapok“ — nem rég nyílt meg az új magyar népiskola, melyre a vegyes ajkú községben magasatos hivatás vár. Az iskola létesítése (az örmény) Czárán Tivadar földbirtokos érdeme. Háromezer darab aranyat tett le a miniszter asztalára ez iskola létesítésére. Nemes tett; hazafiság és áldozatkészség műve, melynek méltó gyümölcsét az új iskola bizonyára meg fogja hozni.

Raphael Bádgánián (Pátkánián *Պատկանիան* *) költő ünnepeltetése. A neves örmény költő nem rég Konstantinápolyban járt; itt Krikor Nigoghoszián (Miklós Gergely) pompás házában (Pera) volt szállva. Megérkezésekor fényes fogadtatásban részesült; ott tartozkodása alatt pedig a köztisztelet tárgya volt. Meglátogatta a kiválóbb örményeket; mind a két patriarcha (Azarian István örmény szert. róm. kath. és Háruthiun Náhábédiani nem-egyesült patriarcha) visszaadta a látogatást. Azarián, ki Prinkopo szigeten lakik, kocsiját és hajóját is az ünnepelt költő rendelkezésére bocsátotta, kinek tiszteletére szép ünnepélyeket rendezett az örménység. A feltűnően pazar vendégségek közül, melyekre meg volt hiva, csak ehármat említem meg; az egyiket adta Kávafián Hovszep gyár-tulajdonos, a másikat Csunt Ászbéd (Bujukhdere) és a harmadik Dseráz Minász író házában tartatott; itt volt Krimián Hájríg érsek is (ezt tartják Örményország legtanultabb papjának).

Midőn a jelentékeny költő legelőször a Világosító-Szt-Gergelyről nevezett egyházban találkozott Hájríggal, e szavakra fakadt: „Most bocsátod el Uram a te szolgádat, mert látták szemeim . . .“

Az ifjúság, mely maradandó emlékek akarta megajándékozni a szeretett költőt, a galathai központi iskola egyik termében arany tollal, melyen e betűk *ռ. ր.* (R. B.) láthatók és szép mivű ezüst kalamárisal lepte meg Bádgániánt. A tintatartó és porzó között van Athene alakja, mely egyik kezében koszorút és a másikban paizst tart; erre „Kámár-Káthibá“ van írva. A kalamaris alapjára e szavak vannak vésve: *Ն. Պատկանիանի նախընթացական և առաջին անգամ 1887 Օգոստոսի 25.* (A konstantinápolyi — Kádëkiugh — örmény ifjúság Bádgánián R. urnak 1887 aug. 25.)

* Bádgánávor, *սլարկանստր* örmény szó jelentése ez: idoneus (alkalmas, ügyes, méltó), opportunus (jó, helyes, hasznos), conveniens (illő, helyes, egyetértő, megegyező), congruus (egyező, illendő), accommodatus (igen alkalmas, derék); törökül minászib; ebből lett az örményben is használt Minász keresztnév.

Zeithun pusztulása. A czilicziai örmény várost, a híres Zeithunt, melynek lakossága a legtisztább és legerőteljesebb örmény fajt képviseli s mind meg annyi szálas, magas termetű emberekből áll, mint írják, nagy szerencsétlenség érte, a város legnagyobb része a lángok martaleka lőn. Leégett négy templom, öt iskola, és ezer háznál több; sőt nehány emberélet is áldozatul esett. Mindössze csak kétszáz házat lehetett a tüztől megmenteni. — A zeithuni örmények hősiessége és az ottani örmény nők rajongó hazaszeretete annyira ismeretes és köztudomású a keleti örmények között, hogy maga Besigtháslián, az ünnepektől költő is eszményi színekkel ecseteli a zeithuni örmény hősöknek a csatatéren tanusított önfeláldozó hazaszeretétét és halálát!

Krikor Odian, *Ombuü* az örmény nemzet legnagyobb fainak egyike folyó év augusztus 27-én 53 éves korában Párisban meghalt. Odian, — ki a hirneves örmény származású török államférfiúnak, Midhat pasának volt tanácsadója és bizalmas embere — habár magas hivatalokat viselt Törökországban, de azért sohasem feledkezett meg arról, hogy ő örmény, — nagy szolgálatakat tett nemzetének is. — A szultán a Medsidie magasabb rendjével tüntette ki. Tíz évvel ezelőtt ment Párisba, hol több mint 2 évig betegeskedett. E nagy férfiú halála nemcsak a rokonok és barátok, hanem az örmény nemzet és Törökországra nézve is, melynek oly sok, hasznos szolgálatot tett, nagy veszteség. — Nemcsak örmények, hanem idegenek is tettek koszorút koporsójára. A francziaorsági örmények papja Der Száhág temette el a boldogultat örmény szertartás szerint. Nagyon sokan kísérték el a testet a sírig; a gyászolók között volt a boldogultnak két fivére Nésán és Chácsig (Kristóf), Eftig nővére, két unokatestvére: Héránd és Eruant; továbbá ott voltak a párisi örmények mind (több, mint 60 személy), Mührán bej Duz, Miszág efendi, Stephan pasa Aszlanián, Dámád Boghosz, Mátheosz efendi s. a. t. A temetésnek nemzetközi színe volt.

Odian többször volt a porta részéről fontos politikai feladattal megbízva.

Odian elhalt; de nagy tetteket hagyott hátra, melyek nevét és emlékét halhatatlanná teszik.

Két kitüntetett örmény érsek. Bármely uralkodó sok és terhes kötelességének legszebbikét akkor teljesíti, mikor a valódi érdemet jutalmazza. — Ilyen örvendetes kötelességet teljesített Abdul-Hámid szultán is, midőn a két mechitarista szerzet érdemes főapátját: Gurjeghián (Velencez, Szt. Lázár) és Ájděníán érseket (Bécs), kik uralma leghivebb alattvalói: az örmény nemzet jóléte- és előhaladásáért sokat fáradtak — Medsidie jelvénynyel tüntette ki.

Új könyv-kiadó vállalat. Ábgár Hohaneszián, az általunk már többször ismertett tífiszi örmény lapszerkesztő — egy legújabb hír szerint — Európába száradékszik jőni, hogy valamely németországi nyomdával szerződjék egy oly irodalmi vállalat

megindítása érdekében, melynek czélja lenne a legjelesebb örmény íróknak műveit német fordításban bemutatni, — s ily módon az örmény irodalom kiválóbb jelentőségű termékeit a németül olvasó közönséggel, közetve pedig egész Európával megismertetni; a mi az örmény nemzet fiainak mindig egyik főtörekvését képezte, mert ez úton remélték a művelt Nyugat rokonszenves érdeklődését saját nemzeti kulturtörekvéseik irányában, (melyek a keresztény civilizáció termékeny talajában gyökereztek) legbiztosabban elérhetni.

Hajózás a váni tón. A szultán parancsára bizottság küldetett ki annak megvizsgálására, vajjon Török-Örményország legnagyobb tava, a Ván-tó, nem volna-e hajózhatóvá tehető? A bizottságnak erre vonatkozó javaslatokat kell majd előterjesztenie. A tó hajózhatóvá tételének keresztülvitelétől nagy stratégiai és kereskedelmi előnyöket remélnék, — jelesen a Taurus-vidékkel és a Trans-Kaukázus déli részével való üzletforgalmi összeköttetésre nézve. Ezen tó mellett fekszik a hasonló nevű város is, mely hajdan a római világban Semiramocerta nevet viselt, — így neveztetve Semiramisról, az assyrok hatalmas királynőjéről; kinek az ifjú örmény királylyal folytatott hadakozásait s a királynak tragikus sorsát, a kholtáni dalmokok, egy kalandos szerelmi regévé alkották, melynek hőse az ifjú és szép Árá, az örmények királya.

Török operettek. Az örmény Csuhadsián által irt török operettek előadására Konstantinápolyban egy külön színtársulat alakult. Ezen kisebb dalművek a társulat terve szerint a törökországi és az egyiptomi városokban egész körutat tennének. Nem vagyunk azon helyzetben, hogy a Csuhádsián-féle operettek művészeti becséről és erkölcsi színvonaláról alapos ítéletet alkothoznánk, valamint nem képezi feladatunkat az úgynevezett kisebb dalművek (operette) értékének sokat vitatott s jelenleg is épen napirenden lévő kérdését fejtegetni, — mindazáltal ez alkalomból nem hallgathatjuk el azon megjegyzésünket, hogy részünkről nem abban látjuk a keleti népek — s különösen örmény fajrokonaink — szellemi felvilágosodásának helyes irányát, hogy művészetben, irodalomban s a sociális eszmék terjesztésében mindazt, a mi Nyugat-Európából ered, kivétel nélkül, magukévá tegyék és utáncsinálják.

A György-féle örmény akadémia. A katolikosz intézkedéséből az idén az „ecsmiadziu“-i akademiába 12 ifjú vétetett fel; egyik Cilicia-, másik Romániából való; a többi 10 ifjú Török-Örményország következő püspöki megyéiből küldettek: Agén (Egiu, város az Euphrat mellett), Ámásziá, Árápgir, Eteszia (Edessa, Urhá, Urphá, Mezopotamiában), Erzéngá (Erizá, törökül Ezinge), Mus, Szebásztiá, Digránágiérd (Diárbekhir, Ámit), Khárpért és Drábizon (Trápesunt).

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok :

GOVRIK GERGELY és **SZONGOTT KRISTÓF.**

Todorán E. „Aurora” könyvnyomda, Szamosujvárt.